ІСТОРИЧНИЙ РОМАН

СОНЯЧНІ ДНІ

Антанас Шкема

Брайт Букс

АНТАНАС ШКЕМА

СОНЯЧНІ ДНІ

РОМАН

Книга видана за фінансової підтримки
Інституту культури Литви

Lithuanian Culture Institute

Київ
Брайт Стар Паблішинг
2017

УДК 821.161.2’06-311.6
Ш66

АНТАНАС ШКЄМА
Ш66 Сонячні дні. – К. : Брайт Стар Паблішинг, 2017. – 72 с.
ISBN 978-617-7418-21-3

Невідомі сторінки історії. Вісімнадцятий рік минулого століття, Громадянська війна, чоловік, жінка, дитина… Історія не знає жалю до маленької людини в цьому світі. Революції перемелюють кістки і тих, хто їх розв’язує, і тих, хто не має й не хоче мати жодного стосунку до них.

УДК 821.161.2’06-311.6

Літературно-художнє видання

Антанас **Шкєма**
Сонячні дні

Дизайн *В. Кириченко*
Верстка *О. Михолат*

Формат 60х90/16. Ум. друк. арк. 2,72. Замовлення №

ТОВ «Брайт Стар Паблішинг»
А/с 87, Київ 02002, Україна. Тел.: (044) 593 2061.
E-mail: info@brightstar.com.ua
Свідоцтво суб’єкта видавничої справи ДК №3990 від 23.02.2011

Віддруковано в ТОВ «Друкарня “Бізнесполіграф”»
02094, м. Київ, вул. Віскозна, 8. Тел./факс: (044) 503-00-45.
Свідоцтво про внесення до державного реєстру ДК №2715 від 07.12.2006.

Ця книга не може бути використана повністю або частково
в будь-якому вигляді без письмової згоди автора

ISBN 978-617-7418-21-3
© Брайт Стар Паблішинг, 2017
© Шкєма А., 2017

ЗМІСТ

Скляний чоловік 5

Карусель 12

Іша-ак 25

Муркотуся 28

Абрикос, що випарувався 38

Прохідка по вулиці 49

Сальто-мортале 55

Романтичний фінал 64

Про автора 69

Умирають в обрамленнях голови дожів.
Літери моляться на холодних каменях.
Тремтить у повітрі аромат в'янучої ружі.
Щезає відлуння воєнних пісень.

Неначе трупарнею, Історія тхне.
Генрікас Радаускас

СКЛЯНИЙ ЧОЛОВІК

На розгорнутій сторінці летить янгол, він якийсь довжелезний і надто блідий. Хтось поставив йому на ноги недопиту склянку води. Стіни кімнати в темно-коричневих шпалерах, на них видніються три світлі прямокутники: вікна із зачиненими віконницями та двері. Посеред кімнати стоїть стіл. За столом сидять батько й мати. Батько високий і сутулий, його голова маленька, немов у птаха, із посивілими скронями. Батько рухливий, він безперервно ворушить руками, від невпинного гортання шелестять сторінки газети. Мати сидить, наче статуя, підперши руками голову, і дивиться у бік ліжка. Її синяво-чорне волосся зачесане догори, прикриті долонями розкосі очі блищать від вологого погляду. Високі груди ритмічно здіймаються, а зелений абажур гасової лампи заливає її обличчя неживим світлом, і скляний чоловік у кутку посміхається. Він стоїть нерухомо й підсміхується, широко розкривши рота. У роті немає зубів, він одягнений у яскраво-червоний жакет, а на голові стирчить гострий синій ковпак із золотою булькою. Саме в такі ковпаки вдягнені чарівники у казках. Крізь скляну фігуру Мартинукас ясно бачить обвисле листя фікуса, яке йому здається схожим на вуха со-

баки їхнього двірника, коли пес сидить біля своєї буди. Мартинукас не пригадує, з якого часу з'явився в кутку кімнати цей скляний чоловік, мабуть, він потрібен, якщо батьки не женуть його геть.

Мартинукас лежить у ліжку, його кидає в жар, у вухах лунає різкий дзвін. Безперестанне гудіння в голові нагадує приглушений шипіт закипаючого чайника. Настінний годинник мовчить, тому в кімнаті – непорушна тиша. Годинник зупинився декілька днів тому, і його нема кому полагодити. Обидві годинникові стрілки злились в одну, і Мартинукас знає, що це означає – рівно дванадцяту. Яка саме година, міг би сказати батько – у кишеньці камізельки він носить срібний годинник. У батькових руках і далі шемрає газета, а мати так і сидить, підперши білими руками свою синяву голову.

Час від часу з вулиці відлунюють глухі кроки. Тоді батько злегка повертає голову в бік віконниць й очікує, поки кроки віддаляться, та далі шемрає газетою. Скляний чоловік стоїть у кутку з роззявленим ротом, і Мартинукас боїться, щоби булька, нахилившись, не почала котитися з гострого кінця ковпака. Якщо вона порухається, станеться щось жахливе, тому Мартинукас відвертає голову й бачить поруч із ліжком на круглому столику розгорнуту книгу. А ще на ньому стоїть пляшечка з приклеєним червоним папірцем, і папірець має вигляд точнісінько як язик у сторожового собаки. Від цієї думки хлопчик усміхається й розглядає книгу. Блідий янгол так і злітає вгору. Письменник, який написав цю книжку про янгола, дуже хороший, він жив на Кавказі і його прізвище… Мартинукас намагається згадати прізвище й доразу відчуває нестримне бажання ще раз поглянути на скляного чоловіка. А якщо булька вже порухалась? Мартинукас приймає рішення й наважується туди поглянути, однак зелена імла від лампи починає згущуватися, і хлопчик провалюється у дрімоту.

Худий чоловік нервово бгає газету, різко відкидається назад, і крісло під ним гучно скрипить. Синьоволоса жінка підводить голову й поглядає на нього своїми розкосими монголоїдними очима. У неї чорні зіниці, вилиці виступають, а ніжний вигін її теплих затишних вуст ніби навмисно був викарбуваний для довгих поцілунків.

– Дитина спить, – оправдовується чоловік уїдливим тоном. – Я щось не можу збагнути, вони пишуть про перемогу, а на околицях передмістя вже…

Він зненацька підхоплюється, але тут згадує про дитину й випростовується вже поволі. Потім, похитуючись на пальцях ніг, наближається до ліжка, немов злий птах із гострим профілем, вузьким чолом і сталевими очима. Чоловік кістлявими руками погладжує свою гостру борідку й підкручує лівий вус, а вуса в нього густі й добре доглянуті, потім він знов повертається на своє місце.

– Дитина спить спокійно.

– У нього тридцять дев'ять і дев'ять.

Жінка промовляє глухим грудним голосом, і кутики її вуст опускаються.

– Діти завжди мають високу температуру, – відповідає чоловік, він стоїть, склавши руки на грудях навхрест. Він має вигляд адвоката, який щойно завершив ефектну промову.

Із тиші відлунюють кроки, чути, як у чоловіка в камізельці цокає годинник, кроки наближаються. Спочатку руки чоловіка безсило звисають, однак згодом він опановує себе й засовує їх у кишені штанів. Разом із наближенням кроків також чути розмову, однак віконниці дуже щільно зачинені і скло подвійне, тому зрозуміти слів неможливо. Кроки зовні віддаляються, жінка скидає з плечей чорну шовкову хустку й накриває нею зелений абажур. Кімната тьмяніє, і двоє людей неначе розчиняються в ній. Поки жінка нерухомо стоїть, чоловік пальцями напружено кумкає підкладку кишень.

– Якщо вони постукають у двері, я вистрілю, – лепече чоловік, хоча знає, що ніколи цього не зробить. Про це також знає і його жінка, тому всім тілом притуляється до гострого ліктя чоловіка.

– Якщо вони увірвуться, піди й викинь револьвер через вікно в кухні, а я їм скажу, що наша дитина захворіла.

«Вони» по той бік віконниць провадять далі свої балачки, один із них лається довгим російським матюком. Саме цей матюк про-

никає крізь щільно затулені вікна. Згодом кроки починають віддалятися, їх стукіт відлунює у бруківку і стихає. На мить знову настає тиша, проте раптом її порушує жінка. Вона знімає з абажура хустку, і зеленкувате світло заливає кімнату. Чоловік витягує руки з кишень.

– Та тут коїться чортзна-що.

Упевненість повертається разом із кров'яним тиском, від якого на жовтих скронях виступають червоні плями.

– Місто переходить із рук у руки. Та що там місто… Квартали. То червоні приходять, то знов білі, ось учора на вулиці підстрелили Синіцина… Стрілянина почалася зненацька, потрапили Синіцину просто в живіт, бідака прожив лише дві години…

Чоловік висловлюється незавершеними думками, здається, ось-ось він скаже щось значиме, проте нова думка наступає на попередню й жене її геть.

– Ти розумієш, Віро… це ж дев'ятсот вісімнадцятий рік. Це ж – двадцяте століття! Людство розкриває очі й пробуджується. Довкола – червоні прапори, сльози на очах, і всі люди – брати. У п'ятому році я й сам у Тифлісі ходив під прапорами й репетував на все горло… Того літа я повернувся у відпустку в Литву. Ех, які славні Панемунські лісочки… це чудово, Віро, у Литві немає степу. А нині ця війна, Ростов і революція… Вони перестрілюються по кутах. А ти пам'ятаєш, Віро, Тифліс десять років тому? Тоді була весна, навколо квітучі алеї, гори й американський потяг Тифліс – Владикавказ. А пам'ятаєш, як ми були в Нахічевані, там у акаціях пташки співали. Ми можемо повторити це наше перше спільне літо десять років потому… Господи, як я хочу в Литву, Віро!

Чоловік примружує очі, його погляд стає ніжнішим, він бережно торкається плеча Віри й акуратно погладжує шовк її блузки.

– Ти обіцяв залишитися тут, – відповідає жінка.

Із виразу її обличчя чоловік не здатен прочитати, що саме вона намагається сказати. Можливо, що цими словами вона просто запитує, однак звучать вони без жодного виразу.

«Вона – східна жінка, вона – киргизка, вона – східна жінка», – думає він і каже:

– Так, я обіцяв, але ти зрозумій – довкола така чортівня! Тобі сподобається нова батьківщина, ти дуже здібна, Віро, ти й зараз непогано говориш литовською…

Вона відвертається від нього й іде геть. Чоловік залишається сам із незавершеним реченням на вустах. «Вона – киргизка, вона – східна жінка». Він відчуває, як нахлинає лють. Жінка стоїть біля фікуса й ніжно погладжує його пругкий листок. Рукою вона в повітрі креслить звивисту лінію, і здається, що цей м'який граційний рух – початок танцю, до якого зараз приєднається все її тіло.

– Там немає акацій, – відповідає вона, її довгі пальці побіжно торкаються пружного листя рослини. – Там немає степу, – провадить далі гучним грудним голосом, її слова звучать, ніби спів речитативом. – У Литві чоловіки не їздять на конях, мов скажені, у Литві забагато лісів. Я люблю простір і повітря, а в лісі парко. Мені подобається чути, як у повітрі розчиняється вигук, а в лісі вигук повертається назад до рота.

Кожне її слово народжується роздільним і громіздким. Їй усе ще важко говорити литовською.

– Ти говориш, наче декламуєш, – іронічно зауважує чоловік і витягує з кишеньки годинник. – Уже пів на першу, дитина спить, ідемо й ми.

– Я ще не піду, ти сам іди і спи. На добраніч, Антанасе.

Чоловік знизує плечима й іде, потім зупиняється біля дверей.

– Послухай, Віро, тільки-но з'явиться можливість, ми всі повернемось у Литву. Я вже розповідав тобі, що вчора зустрів Петравічюса. Він казав – наша країна вже вільна.

Він говорить наростаючим голосом, і жінка прикладає палець до вуст. Коли обидва оглядаються на сплячу дитину, у зеленкуватому світлі вони схожі на воскові скульптури в паноптикумі.

– Ти йдеш по вулиці й зауважуєш: «Ця дівчина має гарні ноги»; коли їдеш у трамваї, знову кажеш: «У цієї – гарне волосся». Тебе

бачили на вулиці разом з учителькою малювання. Я боюсь їхати в Литву. Ти залишиш мене, і я помру самотня.

Чоловік хапає дверну ручку, потім випускає її. «Ось, саме ця нерухомість обличчя, ця манера беземоційно розмовляти й зачарували мене тоді. Коли гуляєш в обіймах, вдихаєш аромат акацій і бажаєш побачити її голе тіло, тоді все це чудово, проте після десяти років… У-у-у, відлупцюю її колись…»

– Ти колись промовляв інакше… Ти багато й ладно говорив. Наші мужчини ходять до батьків нареченої й уперше кажуть «Я кохаю тебе» після весілля. Ці слова промовляють уночі, а вдень – ніколи. Ти промовив «Я кохаю тебе», коли сяяло сонце і співали пташки, і мої груди щось переповнило. Ти просто був інакший…

Чоловік роздратовано перебиває її різким тенором:

– А зараз ти прозріла – я поганий. Чудово. Я радий за тебе, вітаю. Ти ж не була дикункою, закінчила гімназію, була знайома з нами – єв-ро-пей-ця-ми, – слово «європейцями» він промовляє, навмисно розтягуючи звуки, і це, мабуть, мало б виразити іронію. – Тоді якого біса?..

– Ти цілував мої губи, довкола квітнули дерева, ми стояли біля річки, – жінка говорить далі, вертається до столу, сідає на крісло, заплющує розкосі очі, і чоловіку стає зрозуміло, що йому залишається тільки відчинити двері, піти самому в спальню, лягти й, розвернувшись до стінки, заснути. Він прочиняє двері, деякий час стоїть в очікуванні, його погляд зупиняється на округлій спині дружини.

– У тебе зовсім немає логіки. Ти мене вбиваєш своїм настроєм. Ти просто егоїстка. Моя мила, нині – революція, розумієш, до біса зараз твою поезію! Я хочу вивезти тебе з цього клятого краю туди, де панує спокій! Я хочу захистити тебе й нашу дитину, а ти верзеш якусь маячню…

Його голос підвищується, і жінка благально здіймає руки вгору, однак Мартинукас уже прокинувся й дивиться в кут, туди, де стоїть фікус.

Чи дійсно він спав? Таке відчуття, ніби в кімнаті чогось бракує, від лампи, як і раніше, стелиться зелене світло, батьки стоять, спостерігаючи за ним, за Нукасом. Поруч лежить розгорнута книга, а на ній стоїть склянка з водою. Та ні, кімната наче та сама.

Мати першою підходить до ліжка. Вона кладе руку на зморщене чоло Мартинукаса й запитує:

– Може, пити хочеш, Нукасе?

– Я хочу пі-пі.

Батько згинає свою довгу спину й витягує з-під ліжка нічну вазу. Білу емальовану вазу із синьою облямівкою. Мати садить хлопчика, й холод від вази тремтінням проходить по всьому його тілу, у ту саму мить Мартинукас бачить, як у двері входить скляний чоловік у довгих зелених шкарпетках, червоному піджаку, синьому ковпаку чарівника, а золота булька перекачується праворуч-ліворуч і знову ліворуч-праворуч.

– Привіт! – каже скляний, а гіпсові квіти на стелі все більш і більш роздуваються. Вони перетворюються на золоті абрикоси, які за допомогою зеленкуватого пухнастого ворсу поволі сповзають донизу й там тануть.

– Ку-ку, – надутими губами кукає скляний, на чолі батька виростає блідий янгол, який хапає лампу й починає розмахувати нею ліворуч і праворуч і знову ліворуч і праворуч.

– Ту-та, ту-та, тілі тута, – скляний чоловік роззявляє свого беззубого рота, – тілі, тілі, тілі, тілі, – чимраз швидше і швидше.

А на листі фікуса сидять руді кицьки й, задерши хвости, попивають розсольник із нічних ваз, дольки огірків падають додолу, підлога не витримує їх ваги й починає розхитуватися…

– Ту-та, ту-та, тілі ту-та, тілі-лі-лі-лі, – нарощується галайкання.

І булька теж – ліворуч і праворуч, ліворуч і праворуч, дедалі швидше й швидше.

Блідий янгол набуває форми трикутника, відривається від батькового чола, падаючи, підхоплює склянку з водою й починає мити кімнату, із його очей крапають плоскі трикутні сльози.

Мартинукас бачить, що в нього вже немає рук, натомість на рожевій ковдрі лежать два жовто-зелені трикутники. І той скляний нагло хапає його за ноги й перевертає через голову.

Тоді Мартинукас підводиться всім змарнілим від хвороби тілом, тремтячи, чіпляється за волосся матері й кричить: «Не хочу, не хочу!» І ще встигає почути, як батько глухим голосом промовляє дивне невідоме слово: «Криза».

Раптом кімната розколюється на різноколірні уламки, які розлітаються вниз, і останнє, що встигає побачити хлопчик, – це великі вологі материнські очі.

КАРУСЕЛЬ

– Я проколю живіт, і всі кишки звідтам виваляться геть.

– Дурню! Потрібно очі видерти.

– Я вирву йому язик і приб'ю до його лоба.

– Ти дурний! Спочатку потрібно очі видерти.

– Чому саме очі?

– Щоби покидьок не бачив. Тоді йому сліпому й ріж живота.

Подвір'я великого міста, воно просторе, брудне й залите сонячним світлом. Це місто – Ростов-на-Дону в Україні. Обшарпані двоповерхові будинки вишикувались у неправильний квадрат. У кутах притулилися розвалені комірки, убиральні, псячі буди. На сонці провітрюється вивішене крізь вікна різнобарвне лахміття. Сохнуть клаптикові ковдри, що нагадують понівечені шахові дошки, поруч із ними – заплямлені дітьми подушки вишневого кольору, вицвілі килими разом із військовими хоругвами та стягами екзотичних держав. Посередині двору розрита величезна яма, туди накидано щебеню вперемішку з картопляним лушпинням, спаленим вугіллям та іншим сміттям. Майже на краю ями росте скоцюрблена грушка – така собі рахітичка зі скривленим стовбуром і тонкими безсилими гілками, до яких несміло причепилися зелені листочки й навіть де-

кілька сором'язливих квіточок рожевого цвіту. Цю кволу грушку в нападі ностальгії посадив вічно налиганий двірник Степан. Він народився в селі, де багато садів. Мешканці двору глузують із нього, коли той ніжно пестить грушку, наче жінку. Минулого року Степана покинула дружина, вона втекла з продавцем морозива.

На днищі ями стоять Сашко й Митько. Сашко – дев'ятирічний сухорлявий хлопчисько із зеленими очима, одягнутий у широкий сіряк, перешитий зі старого пальта матері. У нього криві зуби, які стирчать у різні боки, а коли він розмовляє, зухвало шморгає носом. Митько – червонощокий пузань, показово байдужий до всього, що відбувається в їхньому брудному дворі. Він гордовито цідить крізь зуби слова, а замість носа в нього – просто дві ніздрі. Хлопчаки стоять один навпроти одного й розв'язують складне завдання: що вони робили би з узятим у полон білогвардійцем? Батьки Сашка й Митька воюють на боці червоноармійців. Іноді вони повертаються додому, і тоді діти слухають криваві пригодницькі історії, а потім ще раз переживають їх на дні цієї ями. На краю вибоїни стоїть ще й Мартинукас, гінкий інтелігентний хлопчик із вузьким підборіддям, прямим батьківським носом і великими темними очима, незначну розкосість яких він успадкував від матері. У нього світле волосся, він стоїть і дивиться в бік ями, а його пухлі вуста аж розтулені від цікавості. Здається, що ця дитина весь час про щось запитує й не знаходить відповіді. Можна було б назвати хлопчика гарним, якби не ті безформні й безколірні вуста.

Задерши голову, він поглядає на сонце. Це перший раз після хвороби. Він одягнутий у чистенький матроський костюмчик, туфлі начищені до блиску, його шия замотана в мамину хустку. Мартинукасу гаряче і трошки паморочиться голова. Він незграбно розвертається й прямує до собачої конури. Цікаво, чи рецепт на пляшечці з ліками дійсно схожий на собачий язик?

– Зачекай, ти, католику (поляків і литовців тут називають католиками), – окликає його Сашко. – Ось Митько каже, що спершу необхідно видерти очі. А ти як уважаєш?

– Я не знаю, – бурмоче Мартинукас.

– Не знаєш?! Чуєш, Митько, він не знає! Чи ти щось узагалі знаєш, ти лопух нікчемний?! – волає розлючений Сашко.

– Та вріж цьому буржую у вухо, – пропонує Митько.

Мартинукас тікає в комірку. Забивається в самий куток. Трухляві дошки приємно пахнуть вогкістю, на порожніх ящиках поруч із ним порпаються худі курки. Мартинукас присідає навпочіпки, водить пальцем по землі й розмірковує. Він міркує про те, що всі будинки, вікна, убиральні й навіть яма чомусь мають такий вигляд, наче перефарбовані, ще роздумує про те, що його мама є надзвичайно доброю, і згадує її темні очі, а також летучого янгола в товстій книжці, який наводить на нього дрож... А цікаво, що сталося б, якби кіт Васька погризся з Барбосом, псом двірника? Ще Мартинукас чує, як сперечаються Сашко з Митьком, а на другому поверсі сусідська покоївка Настя співає про розбите коханням серце, а тут, поруч із коміркою, на сонечку цвірінькають горобці.

По разюче блакитному небу пливуть хмари, коли він виросте великим, одягнеться у блискучий костюм пожежника, тоді приїде до своєї матері й Насті, витягне довгу пожежну драбину, залізе по ній у Настине вікно й попросить, аби вона чмокнула його в щоку. Тоді посадить Настю з мамою в пожежну повозку, запряжену чотирма конями, і повезе їх обох на річку, вони обидві заходитимуться дзвінким сміхом, а потім усі втрьох їстимуть пиріжки з яблучним повидлом із пиріжкової Філіппова і співатимуть пісню про королевича, який поборов тупoлобого та злого велетня. По небі пливуть хмари, цвірінькають горобці, а Настя далі собі співає.

Мартинукас вилазить із комірки й кличе:

– Настю, Настю!

– Чого тобі, замазуро? – відзивається Настя, поблискуючи білосніжними зубами.

– Чи завжди від кохання розбивається серце? – кричить до неї Мартинукас.

Настя перегинається через вікно.

– Завжди, завжди, – чомусь уже зажурено відповідає вона.

– Але твоє серце здорове, чи не так, Настю? – весело запитує хлопчик і дивується тому, що раптом Настя хутко зникає у вікні.

Мартинукас даремно очікує, він сунеться до собаки сторожа й усе оглядається назад. Однак вікно пусте. Нудно стає на подвір'ї.

У дворі чути, як горланять діти: «Мерщій усі в Курилкинський провулок! Там – вішальники! Давайте швидше всі до Курилкинського провулку!» Зграя голодранців, розмахуючи руками, вилітає крізь ворота. Першим, підстрибуючи, щодуху біжить Сашко. Від хвилювання Мартинукас забуває, що мама заборонила виходити з подвір'я, він вилітає крізь ворота, і його охоплює дика невгамована радість – він так давно не гонив по вулиці!

Вулиця більш охайна, аніж їхнє подвір'я, крізь них минають сірі двоповерхові будинки, гінкі тополі, що пооблипали листям від весняної вологості. Немов вилизаний, під ноги тікає асфальт тротуару, попереду мерехтить різнобарвне дитяче лахміття. Безліч ніг товчуть вулицю Садову, тонесенько дзвенькають безликі вікна, і десь удалечині гучний покрик здіймається в небо – ген у синю глиб.

Ось і Курилкинський провулок, тут немає тротуару, вузька вуличка в'ється поміж обідраних будинків, праворуч низкою вишикувалися ліхтарі, які потім зникають за рогом. Спочатку Мартинукас не може второпати, що тут коїться. Дітлахи обступили перший ліхтар і підстрибують навколо нього, немов пташки, яким насипали зерна. Потім вони тікають далі, залишаючи позаду ліхтар із людиною, що плавно гойдається на ньому. Хлопчик бачить чисті голі ноги з акуратно підрізаними нігтями, а колір ніг – чомусь жовтий. Мартинукас задирає голову вгору. Стегна й литки чоловіка щільно обтягнуті у штани-галіфе з червоними лампасами по боках. Білий його мундир увесь у червоних плямах, а ще вище, навколо шиї офіцера намотаний брудний зашморг. Мартинукас уважно розглядає обличчя повішаного. Він бачить білки його закочених очей, пасмо

волосся, яке склеїлось і звисло на його чоло. Дитину дивує фіолетовий язик, що звисає аж до самого кінця підборіддя мерця. Над головою повішаного висить ліхтар. У нього давно вибите скло, а керосиновий пальник злегка хитається, звисаючи через край, і мертвець теж повільно гойдається. Його права рука вдаряється об галіфе, і Мартинукас чує в тиші порожнього провулку цей глухий звук і відразу зауважує, що на руці відрізано безіменний палець, а рана – того ж кольору, як і той висунутий задовгий язик. Мартинукас відвертається від повішаного, однак йому нестримно кортить поглянути знов. Напроти нього висить вивіска перукарні, на ній намальований чоловік із кольором обличчя, точнісінько як у повішаного. Тепер бажання обернутися стає ще дужчим. Чи колір обличчя повішаного й намальованого чоловіків насправді однаковий? Він обертається й чує стук власного серця...

І... стрімголов біжить туди, звідки лине жартівливий дитячий сміх.

Діти обступили стовп ліхтаря й радісно верещать від невпинної збудженості. Найголосніше вищить зеленоокий Сашко.

– Ще раз розкрутимо карусель, давайте хлопці! – кричить він голосом ватажка, бажання якого – закон для решти.

– Розкручуй його ліворуч.

– Треба його міцніше затягнути.

– Так гарно було б уночі. Ми б йому до паска зачепили Степанову лампаду, нехай крутився б собі. Чудово було б...

Митько вів би далі свої фантазії, однак ніхто його вже не слухає. Із десяток худорлявих замурзаних рученят хапають повішаного за ноги й починають розкручувати його все ліворуч та ліворуч. Жили на скронях бубнявіють, утім, рученята старанно крутять, очікуючи наступного наказу Сашка.

– Пускай! – урешті-решт пронизливо викрикує Сашко, дітлахи відстрибують убік, і тіло мерця крутиться назад, мерехтячи перед очима, мов дзиґа, а діти плескають у долоні, аж підстрибуючи, так страшенно всім весело.

Поруч із Мартинукасом стоїть тендітна дівчинка років п'яти й напружено длубається в носі. Її невинні оченята аж блищать від цікавості, а ще в них – повага до старших. Вона тицькає ліктем Мартинукаса й каже:

– А тобі не хочеться?

Їхні погляди зустрічаються, і щоки в обох червоніють. І коли діти знову повторюють цю забаву, Мартинукас хапає повішаного за лікоть і за великий палець ноги та починає розкручувати його ліворуч і ліворуч.

– Мені зовсім не страшно, мені весело, дуже весело! – волає він, обертаючись до худенької дівчинки, і жили на його скронях набрякають геть-чисто так, як у решти.

Повістка все лежить на столі. У ній написано ім'я адресата: Антон Семенович Вілейкіс. Чоловік уже вдівся у чорне обношене пальто з оксамитовим коміром. У прямокутнику вікна видно вигнуту спину жінки, талія в неї сильно стягнута, а на її зашнуровані високі чобітки падають веселі весняні сонячні промені. Чоловік очікує, щоби жінка обернулась до нього, та вона й далі стоїть собі, немов модель художника поруч із зануреним у тінь фікусом. Кімната неприбрана, на полірованих спинках стільців осіла пилюка, а на килимі помітні два відбитки від брудних чобіт. У ліжку Мартинукаса, дрімаючи, задоволено муркоче сіра кицька, на стіні годинник, як й раніше, показує рівно дванадцяту.

– Я буду йти, – промовляє він і не може дочекатися відповіді.

Чоловік злегка постукує пальцями по столу.

Кицька ліниво потягується, випускає кігті й дряпає покривало.

– Я буду йти, – каже чоловік і прямує до дверей.

Жінка прудко перекриває шлях і стає навпроти нього.

– Ми підемо разом, – цідить вона крізь зуби, у чоловіка з'являється відчуття, ніби вони в театральній виставі грають напружену психологічну сцену.

– Слухай, Віро…

Його пташина голова ритмічно хитається півколом праворуч-ліворуч, а адамове яблуко рухається шарніром.

– Послухай, Віро… Ще невідомо, чи мене мобілізують. Моє серце… Я звичайно, поясню їм, що кожного тижня в мене бувають серцеві напади. Зараз мені сорок чотири роки. Це ж фатальна цифра, хіба ні? – чомусь його слова вислизають.

– Вони тебе заберуть, а потім червоні повісять. Там, у Курилкинському провулку, білі висять на стовпах. Мені про це щойно розповіла Настя. Вони висять на стовпах, ти чуєш?

– Мені сорок чотири роки, і серцеві напади дедалі частішають. Я їм поясню.

Його слова звучать невпевнено, якось в'яло. Він витягує носовик і підтирає носа, хоча ніс у нього зовсім сухий. Кицька неквапливо підводиться з ліжка, вигинається всім тілом, стрибає додолу й, піднявши сторч хвоста, прямує вздовж кімнати, немов переможниця.

– Ти не можеш мені допомогти. Краще бережи Нукаса, – шепеляво промовляє чоловік і відчуває, як пальці жінки міцно вчепилися в його лікоть.

– Я теж піду разом. І Нукаса візьму. Підемо всією сім'єю разом. Я їм розтовкмачу: у нас лише один годувальник – мій чоловік, він хворіє й нас забезпечує. Я покажу їм Нукаса.

– Ти дурна, – говорить чоловік.

«Няв!» – біля самих його ніг нявкає кішка, чоловік копає її в живіт так, що тварина летить у повітрі, перевертаючись декілька разів, і кімнату пронизує різкий звук, наче із розібраного механізму.

– Гаразд, ідемо разом, я бачу вираз твого обличчя… якщо піду сам, побіжиш навздогін, уп'єшся мов п'явка, ти… клята киргизко. Я знаю тебе, ти – істеричка, чуєш? Існують ось такі спокійні й надокучливі істерички, які поступово зводять із розуму.

Чоловік різко засовує руки в кишені обтріпаного пальта й великими кроками ходить навскіс кімнати, а кішка тим часом сидить, притулившись до пічки, і спостерігає своїми зеленими очима за розлюченим чоловіком.

– Чому ти мучиш мене? Уже протягом десяти років мордуєш мене. Я сам знаю, що мені робити, а ти все чіпляєшся, увесь час чіпляєшся… Чортзна-чого тобі треба від мене?

– Я люблю тебе, – спокійно відповідає жінка, і чоловік відчиняє двері.

Вони обоє виходять надвір. На подвір'ї – ні душі, із Курилкинського провулку, відбиваючись у вікнах, лунає дитячий гамір.

– А де Нукас? – запитує жінка.

– Де Нукас? – повторює за нею чоловік.

Попри них, несучи на коромислі дві коновки, проходить Настя. «Нукас у Курилкинському провулку», – каже вона й ступає далі – ставна дівчина з широкими стегнами.

«Ой, та вже інша дівчинонька йому сподобалась, та серце розбила мені…» – наспівує Настя біля криниці.

Батьки переглядаються поміж собою й… бігцем через ворота, біжать тихою Садовою вулицею й уже поруч із Курилкинським провулком наштовхуються на зграю дітлахів, яка весело летить їм назустріч. Щойно їх розігнали дорослі чоловіки. Однак діти встигли прихопити собі щось на згадку. Зеленоокий Сашко, затиснувши під пахвою лаковану туфлю, гонить, радісно підстрибуючи. Йому пощастило – він знайшов повішаного в туфлях і встиг зняти одну й тепер перебирає по ній брудними пальцями, немов би грав на балалайці.

– Гей, да-да, ой, да-да… – верещить Сашко, поруч із ним котиться пузань Митько, зачепивши на шию офіцерський ремінь: він тепер зображує коня, а за ним, тримаючись за ремінь, летить візник Мартинукас із жовтим обличчям, на якому весняне повітря намалювало два червоних кола.

– Стій! – гукає батько, і хлопчик слухняно зупиняється.

«Католик, католик», – верещать діти й зникають у дворі, навколо вже нікого.

– Де ти був? – по складах вимовляє батько.

– У Курилкинському провулку, – відповідає Мартинукас, і червоні кола на його щоках бліднуть.

– Що там робив? – і далі вимовляє по складах батько. Пінка від слини збирається в кутках його вуст, і Мартинукас розуміє, що зараз добряче дістане. Кістляві пальці батька хапають повітря, зараз вони схоплять його за волосся… Утім, пальці застигають, батько помічає, що хлопчик щось ховає за спиною.

– Що там у тебе?

І Мартинукас несміливо простягає праву долоню, на якій лежить офіцерський погон. У погоні дірка, і кров залила золоті нитки.

– Де ти його знайшов?

– У Курилкинському провулку… там офіцери висять на ліхтарних стовпах. Діти підсадили мене Сашкові на плечі, і я зірвав погон. Він був прибитий цвяхом. Діти казали, що речі повішаного приносять щастя. Тато… йому, мабуть, було боляче, чого ж він сміявся?

Мартинукас намагається звести розмову на іншу тему, можливо, що й не буде битий.

– Хто сміявся?

– Офіцер, в якого я відірвав погон. Він висів на стовпі й сміявся, розтуливши рота. Хі-хі-хі…

Мартинукас улесливо хіхікає, намагаючись розвеселити батька.

– Ідемо, – лише промовляє той.

Вони йдуть, а сонце палить дедалі дужче, очі стуляються, біля хатин сидять задоволені собаки з розкритими пащеками, поруч як скажені цвірінькають горобці, а біля воріт стоїть якась молодиця, закотивши фартушину, і мрійливо чухає собі литку.

– Ну ось, відпустила дитину саму, бач, що трапилося… «Я вирощу тобі сина…» Та ти садиста мені виростиш! – сичить чоловік, і дружина безсило втуплюється в тротуар… так уся трійця прямує з понуреними головами проти сонця, що сходить угору чимраз вище й вище.

«Якого біса вони плентаються разом зі мною, мені лячно, звичайно, що страшно. Ще мобілізують, доведеться стріляти, а я не вмію стріляти, тому завалять мене першого ті, хто вміє це робити. А якщо відразу не вб'ють, то катуватимуть, ще повісять у якомусь

провулку, а в мене серце слабке й нерви здають, мені буде страшно, коли катуватимуть». Чоловік і далі роздратовано сичить:

– Яким вітром мене занесло до Ростова? Треба було залишатись у Воронежі. Кажуть, там набагато спокійніше. Але ж ні, це твоя забаганка теплішого клімату й близького степу для душі. А тут тобі громадянська війна й більшовики… Коли був Керенський, усі радісно кричали: царя вже немає, прийшла свобода! А тепер ці більшовики… їх тьма навколо й у нашому дворі теж повно.

Чоловік пришвидшує ходу так, що жінка з дитиною ледь устигають за ним. «Ось мобілізують мене, тоді в одну ніч прийдуть ті самі з двору… Я вчитель… Кидають по всій Росії. Треба було йти у ксьондзи, тоді б залишився в Литві». Він сичить далі:

– Та краще б я пішов у ксьондзи, жив би собі в Литві. А вчителем бути в Литві зась, а якщо дуже бажаєш – їдь у Росію. Ну ось тобі – Росія!

«А вони все плентаються разом, і я не можу позбутися їх».

– Ти до смерті крокуватимеш поруч зі мною. Якби я був сам, тікав би кудись… Якось дістався б Литви… Але ти все йдеш і йдеш поруч, клята киргизка, і ще кажеш, що кохаєш!

Чоловік прискорює кроки, і жінка тихенько промовляє:

– Не поспішай, я більше не можу.

– То навіщо йдеш?! Ну кажи, ти!.. – волає посеред порожньої вулиці чоловік, і очі Мартинукаса стають вологими.

– Припини, прошу тебе, припини. Із нами дитина. Заспокойся.

Жінка говорить глибоким грудним голосом, неначе гуркотить. Чоловік ледь сповільнює кроки, і трійця з понуреними головами прямує далі, а сонце здіймається вище й вище.

…Там вівці вляглись у траву. Вони як сірі грудки в безкінечному тремтінні. Вівці немов хмарки. Батько має широчезні плечі, і його очі бачать далеко. Ось син повертається зі степу. Срібний його кінь піниться, а грива – наче білі блискавки. Син цілує батька в руку. Багряна куля зникає за курганами. Настає ніч, і чоловіки розводять багаття. Степ пронизує тонкий спів, який незабаром затихне.

У білій юрті – барвисті килими. Батько віддає доньку навчатися. Це дивує всіх. Донька буде освічена. Очі батька ще пильніше споглядатимуть за обрієм. Тонесенький спів біля багаття змовкає. Тоді підводиться той, хто найгарніший і найстрункіший, і пускається в танок навколо вогню. Його ноги гнучкі, наче линви, він танцює, бо якесь шаленство змушує його кружляти у танку в цю ніч. Батькова донька від'їжджає. Батько заможний, він прийняв православну віру. Він уже не Сагли, він – Саглін. І сина він охрестив. І доньку теж. Він добре знає, що цар могутній і йому потрібно догоджати, і тоді будеш ще багатшим…

Жінка тягне Мартинукаса за руку, її погляд утупився в небесну синяву, шнурок її лівого черевичка розв'язався й волочиться по землі, смикаючись і заважаючи.

…Гранітові будинки тиснуть. Гімназійні подружки багато балакають і образливо насміхаються. Декілька офіцерів із підкрученими вусиками вештаються біля їхнього пансіону. Дівчата крізь вікна кидають записки, а ночами млосно ворочаються у своїх ліжках, поки їхні зім'яті ковдри зісковзують на підлогу. Учителі, затиснені у вузькі чорні однострої, зі злобою пояснюють зовсім незрозумілі речі. А вона все вчиться, вчиться і вчиться. Літом знов до степу, там батько, кургани й шалений танок під мерехтінням зірок. Восени – знову місто. Вона наполегливо вчиться, а ввечері бродить по узбережжю вздовж річки і спостерігає, як вода тече на південь. Там так багато-багато повітря, такого свіжого синього повітря. А тут по річці тече граніт, і у хмарах – граніт, і в обличчях теж – граніт. Від цього хочеться плакати. Офіцери із закрученими вусиками говорять їй дивні нахабні речі, запрошують прогулятися разом. Вони так само сторонні, як і подружки, що вічно хихикають.

І тоді з'являється чоловік із невідомого їй народу. Він з'являється саме тоді, коли вона стоїть біля річки, спершись на поручні, і промовляє до неї: «Ви не росіянка, так само, як і я. Нам сумно, коли споглядаємо за водою, що тече». Він говорить ще багато слів, приємних і теплих. У його словах немає домагання, тому вона за-

любки виходить із цим чоловіком на прогулянку й закохується в його худорляву нервозну статуру з головою злобливого птаха. Коли приїжджає батько її забирати, вона чинить відчайдушний спротив, і батько лупцює її своїми сильними руками, копає ногами її розпростерте долі тіло, що аж з її рота стікає кров. І коли батько, виходячи, гримає дверми, вона повзе, підводиться й, квилячи, немов звір, клигає прямісінько до чоловіка з невідомого їй народу, щоби залишитися на все життя. Вона мешкає з ним, приймає католицьку віру, народжує йому Мартинукаса…

Жінка нахиляється і дбайливо зав'язує шнурок чобітка, у той час Мартинукас розглядає на вулиці вірменина, що сидить в кутку. Він сидить там цілими днями в очікуванні, щоби почистити комусь брудне взуття. Восени на краєчку його коробки зазвичай лежали спілі грушки, а взимку й весною – сушка із пресованих фруктів, яку вірменин нарізав дольками і продавав дітям. Тепер вірменин сидить із витягнутим обличчям, край коробки порожній, там більше немає сушки, як і тих, хто бажав би почистити взуття. Мартинукас споглядає за охлялим вірменином і відчуває, ніби хтось голку встромив у серце. Він бачить, як занепокоєно блукають очі батька, бачить, як мало перехожих на вулиці Головній Садовій, а ті, котрі зустрічаються, кудись поспішають, не помічаючи одне одного. Коли вони сідають у трамвай, Мартинукас зауважує, що пані у жовтому капелюшку, яка сидить просто перед ним, плаче. Вона плаче тихенько, непомітно безвиразним обличчям і обтирає сльози мереживом хусточки, легесенько торкаючись своїх блідих щік.

– Він лежить у тітки Марії, він непритомний, – каже вона товстому сусіду – пану в окулярах у чорній оправі.

– Ага, – відповідає пан.

– Куля зачепилася за ребро й залишилася десь поруч із легенями.

– Кепські справи, – співчуває їй пан.

– Він був веселим і симпатичним хлопцем, чи не так, Іване Матвійовичу?

– Був, – підтакує пан і відвертається до вікна.

Трамвай сповзає з гори й, весело гримаючи, котиться поміж дзеркальних вітрин, звідки геть зник увесь товар. У багатьох вітринах вибите скло, і сонячні промені крізь чорні отвори нахабно закрадаються всередину крамниць, обнюхують пусті полиці й зникають, блукаючи по кутах.

У м'ясній лавці стоїть гном із розведеними руками, здається, ніби він щось вимолює у перехожих. Сосисок більше в нього немає. Пиріжкова Філіппова забита дошками. Зникли пиріжки із сиром, із капустою, із печінковим паштетом і особливо смачні пиріжки з яблучним повидлом. Мартинукас апатично водить пальцем по склу трамвайної шибки. Напроти нього – зовсім непотрібна вулиця. Хлопчик знову кидає погляд на заплакану пані й чує, як вона каже товстому пану з чорною оправою окулярів:

– Щовечора перед сном він співав французьку співаночку. Він був ще зовсім дитиною, Іване Матвійовичу.

– Діти завжди такі, отож… – невиразно бурмотить Іван Матвійович.

– Я все не можу забути тої пісеньки, – пані витирає крупну сльозу, що скочується біля носа.

– Дійсно, насправді дуже-дуже сумна справа, – зітхає Іван Матвійович.

Спершу розбивається вікно водія трамвая, і, різко нахилившись праворуч, водій поволі сповзає додолу. Тоді лунає чиєсь істеричне «на підлогу!», і пасажири валяться з полірованих крісел на брудну підлогу. На них сиплеться розбите скло, і вони туляться один до одного. На Мартинукаса завалюється грубий пан, і дитина відчуває, як біля самої його голівки двигтить сало на пузі. Трамвай ще трошки сунеться вперед і зупиняється завдяки чиїмсь зусиллям. Пасажири раптом, немов по команді, ринули назовні, і юрба, запекло борючись за право протиснутися першими до дверей, виносить Мартинукаса геть. Іван Матвійович і пані в капелюшку протискаються разом. Хлопчик падає вниз і, лежачи на бруківці, чує незнайомий свистячий звук. Він бачить, як попереду біжать батько та

Іван Матвійович, а той, зненацька вдарившись чолом об стовп ліхтаря, падає горілиць, і батько лізе під ним, суне свою голову кудись у роздуте черево товстуна. Раптом Мартинукас відчуває чиюсь руку, яка хапає його за комір і волоче по бруківці; злегка повернувши голову, хлопчик бачить, що його тягне мати. Вони обоє падають на землю зовсім поруч з Іваном Матвійовичем, так що голова Мартинукаса опиняється на його накрохмалених грудях. А посередині грудей – кругла червона пляма, що поступово росте. Вона все збільшується перед очима хлопчика, і він, сам не розуміючи чому, кричить «мамо!», і материнська рука міцно притискає його голову до своїх теплих грудей, які заспокійливо здіймаються.

Постріли припиняються так само раптово, як і почались, якісь люди пробігають повз, потім уже чути віддалене торохкання пострілів, і пасажири трамвая підводяться на ноги. Однак Іван Матвійович не встає. Він лежить на боці, а його очні яблука сяють від прямих сонячних променів.

– О праведний Боже! – верещить пані в капелюшку.

– Не піду я до мобілізаційного пункту, – каже батько. У нього тремтять ноги.

Вони повертають назад і, зупиняючись на кожному перехрестку, обережно крокують додому.

ІША-АК

На килимі, як і раніше, помітні брудні відбитки ніг. Зелений абажур припорошився дрібною пилюкою. Затхла кімната давно не провітрювалася, на спинках крісел розвішані пальта навиворіт. Батько сидить на канапі, тримаючись руками за голову. Мати – в кріслі, утупилася поглядом уперед, навіть не кліпає очима. На підвіконні ніжиться у дрімоті кицька, Мартинукас гладить її смугасту спину. Хтозна, чи Настя ще стоїть у вікні, роздумує він, хтозна, чи офіцери ще висять на стовпах, чим зараз займаються

діти, і чому батьки такі похмурі. А той товстяк – насправді помер? Сосисок більше немає, і пиріжків Філіппова з яблучним повидлом також. Ще кажуть, що мерці приходять за своїми речами. Тепер він боятиметься заснути вночі. Офіцерський погон усе ще лежить у кишені піджачка. Заховав він його, коли батько на вулиці сказав «ідемо». А якщо той офіцер прийде уночі й буде схожий на скляного чоловіка… Мартинукас дуже обережно прочиняє вікно, батьки сидять спиною до нього, тому не бачать, як хлопчик викидає геть той зловісний погон. Коли він зачиняє вікно, воно раптом видає писк.

– Іша-ак, – промовляє мати.

Батько незворушно мовчить, Мартинукас здригається. Кицька солодко дрімає стуленими очима.

– Іша-ак, – повторює мати.

Батько поволі піднімає голову.

– Чого ти хочеш?

– Іша-ак, – слово виходить якимось шипучим і тягучим. Очі матері, не моргаючи, далі втуплюються просто в стіну. «Він скаче на коні. Грива коня – білі блискавки. Навколо степ і степ. Іша-ак – це ім’я коня. Ти сьогодні кумедний, Антанасе».

– Що?! – батько підстрибує з ліжка, встає напроти, однак мати навіть не ворушиться, тільки дивиться крізь нього в стінку.

– Ти так кумедно підлазив під живіт того чоловіка.

– Кумедно? Вони ж стріляли, ти сама повзла по бруківці.

– Так, я повзла. Так, і Нукаса за собою волокла. Щоби Нукас не загинув. А ти ховався від страху.

Батько, підстрибуючи, крокує по кімнаті.

– Боже! Чи ти при своєму розумі? Так, я повз першим, аби ви знали, куди повзти.

Він зупиняється й задоволено випростовується.

– Весною ріка виходить із берегів. Коні заходять у воду до колін і стоять. Сонце весною зеленкуватого кольору. Іша-ак – найгарніший скакун у табуні мого батька, на ньому мій брат їздив.

Батько неквапливо підходить до матері, нахиляється й торкається її руки. Мати різко відсмикує руку, на її обличчі помітно огиду.

– Та що з тобою?

– Не торкайся. Ти боягуз, а я ще кохаю тебе, – вона дивиться на нього, неначе на незрозумілу картину. – Десять років тому ти був гарним, ти гарно говорив десять років тому. Зараз ти тремтиш, тільки подивись, як двиготить твоє підгорля.

Вона встає, підходить до фікуса. Дотуляється щокою до блискучого листка рослини і знову говорить таким спокійним голосом, що Мартинукас відчуває наростаючий страх: такою він бачить матір уперше.

– На курганах ростуть акації. Із джерела б'є вода. Білий цвіт падає у воду. Я хочу додому, відпустіть мене додому! Додому…

Вона плаче й цілує лист фікуса, а потім молитовно опускається на коліна. Мартинукас кидається до матері.

– Мамо, мамо… не треба, мамусю, не треба!

– Іша-ак, Іша-ак, Іша-ак… – повторює мати й відштовхує від себе хлопця.

– Віро, дорогенька Віро, на тебе подіяла ця перестрілка. Заспокойся, Віро. Та добре, якщо бажаєш, поїдемо у степ. У будь-якому разі в Ростові залишатися небезпечно. Поїдемо в село Покровське. Там живе вчитель Медведенко. Пам'ятаєш його, Віро? Мед-ве-ден-ко. Він добра людина, він прийме нас до себе. Тобі принести води, Віро?

Мати спокійно підводиться, ніби нічого такого не казала, обтрушує пил із колін і весело сміється. Дзвінкий сміх наповнює кімнату, і кицька незадоволено скручується в клубок.

– Мамо, мамусю, мамо! – кричить Мартинукас. Він відчуває, що відбувається щось жахливе, чого він не розуміє.

– Не треба, не треба! – хлопчик не перестає кричати, він хоче, щоби все було, як колись. Він уперше відчуває, що мати стала якоюсь чужою і її неможливо повернути.

– Мамо… мамо…

Десь удалечині починають співати церковні дзвони. Спочатку дрібні, згодом більші. Дрібні дзвоники женуться один за од-

ним, великі відгукуються гаснучим дзвоном. Вечоріє. На іншому боці вулиці по бляшаних дахам котиться червона куля. Сусід Серьогін сходами підіймається на третій поверх, зупиняється на прольоті й голосно відригує… На подвір'ї Настя пере панську білизну.

«Ой, та вже інша дівчинонька йому сподобалась, та серце розбила мені…»

Крізь ворота протискається вже налиганий двірник Степан і, похитуючись, прямує до рахітичної грушки. Він простягає до неї руки і, співаючи, говорить:

– Люба моя… кохана моя…

МУРКОТУСЯ

Буйні акації, перещіпуючись галузками, поросли одна на одну, усі гілки персикового дерева обліплені плодами, що достигають, трава така висока, що місцями сягає аж підборіддя Мартинукаса. Там, за деревами персиків, ростуть старезні вишні. Ніхто давно вже не доглядає за ними, їхнє сухе гілля схопилося, заплуталось у задушливих обіймах, тому молоденькі вишневі паростки гинуть, тільки-но зазеленіли. Невідомий Мартинукасу плющ в'ється довкола сухого хмизу, а старі вишні схожі на підфарбованих мерців. Далі за садом стоїть церква з перекошеними дверми, за церквою – білі глиняні мазанки, що сяють білизною в оточенні плодових дерев. А ще далі – на декілька верст розкинувся спільний сад їхнього села із приналежною смугою городів поруч, і ще нижче – у тіні нахиленого очерету повільно протікає Міус. За Міусом – степ. Він стелиться за обрієм, і там хвилясті кургани деінде заступають небокрай. Якщо хочеш побачити степ, можна зійти на другий поверх будинку, його добре видно з кімнати матері.

Село Покровське. У ньому – вісімнадцять тисяч мешканців і двоповерхова будівля колишнього панського маєтку, в якій тепер роз-

ташувалася чотирирічна початкова школа; саме тут і мешкає Мартинукас із батьками.

На подвір'ї біля самого муру насипана свіжа могилка. Мартинукас устромляє в неї білий хрест. На хресті хімічним олівцем написано:

Вічна пам'ять.
Тут покоїться вічним сном
Добра кішка Муркотуся.
Її поховав Нукас Вілейкіс,
Амінь.

У день уродин Мартинукаса кішка народила в його ліжку двох мокрих сліпих кошенят, а сама здохла. Хлопчик шкодує за Муркотусею, яку вони привезли з собою аж із Ростова. Він встає на коліна й молиться.

«…Господи, спаси душу доброї Муркотусі. Прости всі її гріхи. Нехай вона спочиває у Небесному Царстві. Кошенят батько втопив у діжці. Я в тому не винний, я просив його залишити їх, але тато все-таки втопив…»

Мартинукас б'є тричі кулачком себе в груди.

«…І посади її на небі праворуч Себе поміж найкращих кішок. Нехай співає псалми та п'є молоко з мисочки… Та я це не серйозно, я просто так, жартома…»

Мартинукас усміхається й веде далі:

«…Та її кошенят воскреси з мертвих і поверни їм очі, яких вони чомусь не мали. Нехай вони бавляться з Муркотусею. Будьте милосердні до Муркотусі і її кошенят, Боже Отче, Боже Сину і Святий Духу. Амінь…»

Він підводиться на ноги, цілує хрест, правою рукою хреститься й має намір знову повторити свою молитву.

– Ну-у-касе! – кличе мати.

Мартинукас неохоче обертається і крокує в дім. Мати сидить біля відчиненого вікна й шиє. Довгі пальці вправно орудують голкою, у її руках шемрає жовтий ситець. Уже три місяці, як вони переїхали сюди, і мама знову стала спокійною. Вона більше не говорить

дивних слів, її очі такі теплі, вона дуже лагідна, терпелива, навіть коли Мартинукас не знає чогось із географії.

– Де ти був, Нукасе? – рука матері торкається його волосся.

– У саду, мамо, я поховав Муркотусю, поставив їй хрест і помолився за її душу.

– Хрест для кішки? – мати всміхається, у неї білі зуби, а розкосі очі примружуються.

– Ти ж казала, що на небі живе Бог. Після смерті всі добрі душі потрапляють на небо, чи не так, мамо? Я помолився за Муркотусю. Вона ж мала добру душу. Вона не кусалась.

Мати так і сміється, її зуби крупні, рівні й чисті. Мартинукас хотів би доторкнутися пальцем до її зубів.

– Кішки не мають душі.

– Чому?

– Бо вони не мають... розуму.

– Тож дурні люди також не мають душі?

Тепер мама сміється вже вголос, разом із нею сміється й син. Йому весело, він розуміє, що сказав дотепний жарт, тому захоплено веде далі:

– Мамо, але в тебе ж... є душа?

– Чому запитуєш?

– Тато іноді каже, що ти дурепа.

Ні, мати більше не сміється. Вона міцно стискає губи й відвертає голову вбік, кидає погляд кудись далеко крізь вікно. Мартинукас ніяковіє.

– Мамо, не ображайся, я не хотів...

Усмішка повертається до материнських вуст. Вона незмигно дивиться на нього чорними сумними очима.

– Лише люди мають душі, Нукасе, і коли вони помирають...

– Я знаю, вони йдуть на небо, або в чистилище, або в пекло.

– Саме так, душа залишає тіло і... Бачиш, ось там із коминів здіймається в небо білий дим?

– Так, мамо, здіймається.

– Душі – мов дим, вони поволі здіймаються вище й вище. Прямісінько в сине небо. Там їх зустрічає добрий Бог, обіймає й відводить до вічних садів. Там увесь час літо, нескінченне літо.

Голос матері стає дедалі тихшим, згодом вона говорить пошепки:

– Лише після смерті вони здіймаються до неба. Нукасе, пригадай зорі, вони весь час мерехтять. Удень небом сунуть хмари, також сяє сонце, тому зірок не видно. Зорі – це двері в рай, Нукасе, крізь них входять добрі душі. Але лише після смерті, лише після смерті...

Останні слова мати вимовляє без звуку. Мартинукас прочитує їх по її вустах. Зовсім тихесенько, притулившись до материнської щоки, він запитує:

– Мамо, тому потрібно вмерти для того, щоби потрапити на небо?

– Так, потрібно, Нукасе.

– А болить, коли помираєш?

– Болить, але потім...

– Я не хочу померти, мамо. Той пан, за тілом якого ми ховалися, та офіцери на стовпах, вони були зовсім негарними мертвими, мамо.

Мати двома руками стискає голову хлопчика.

– Ти дивна дитина, Нукасе.

– Я не розумію.

– Колись зрозумієш.

Вона цілує сина в чоло і злегка його відштовхує. Потім знову береться до шиття і працює, схиливши голову. Її вуста рухаються без жодного звуку, здається, що вона молиться. Тепер Мартинукас частенько бачить, як беззвучно рухаються її вуста. Почалося це ще в Ростові, у кімнаті після обстрілу трамвая. Мартинукас крізь двері тихесенько вислизає геть.

У дворі він натрапляє на Васька – сина шкільного сторожа. Васько вже має десять років, у червоноармійців він навчився чвіркати крізь зуби. Він стоїть із широко розставленими ногами й намагається плювком потрапити в щілину поміж дошками паркана. Він міцної статури, із чорними колючими очима, весь брунатного кольору, точнісінько як глина під його ногами.

– Спробуй і ти. Це до біса складно, – каже Васько.

Мартинукас намагається чвіркнути і слинить усе підборіддя.

– Насправді складно.

– Ха-ха-ха, – а потім: – Хи-хи, – регоче Васько, тоді витягує з кишені штанців пустий патрон.

– Ось, бачиш?

– Бачу.

– Зараз він вистрелить.

– Та гвинтівки немає, і патрон пустий.

– Що?! Дивись-но.

Васько кладе патрон на ґанок.

– Це – пістон. Як ударю по ньому каменем, і буде паф!

Він ледве підіймає чималий камінь і вдаряє ним по патрону. Важко збагнути, чи то патрон торохкає, чи просто камінь із гуркотом ударяється об землю, але Васько цілком задоволений.

– Ха-ха-ха, хи-хи… здорово пальнуло!

Потім пропонує:

– Ідемо надвір, подивимося, що там Червона армія поробляє.

– Мама не дозволяє. Може, підемо бавитися в сад?

– У що гратимемося? У маму й тата, – знов лускає від сміху Васько.

– Ти будеш злим велетнем, а я – королевичем. Ми битимемося на мечах, і я переможу тебе.

– Та ні-і-і… Краще ти будеш куркулем Лисенком. А я палитиму тобі п’яти. Так, не по-справжньому. Тобі буде дуже боляче, і ти здохнеш. Добре?

– Добре. А потім я здіймусь у небо.

– У небо? Що за чортівня?

Васько зморщив носа, це означало, що він міркує.

– Мені мама казала… Розумієш, дивись – ось дим у небо здіймається.

– Ага.

– Після смерті добрі душі таким чином підіймаються до Бога. Ти мене закатуєш, і я матиму добру душу. Розумієш? Я буду мучени-

ком, і тому мене на небі зустріне Сам Бог. Усі померлі добрі душі зустрічає Сам Бог. Розумієш чи ні?

Васькові очі виблискують лукавим гострим поглядом. Він відвертається від Мартинукаса і прямує до височезного бука, до якого приперта драбина. Васько махає Мартинукасу, щоби той підійшов. Хлопчик наближається й бачить кам'яне обличчя товариша з неспокійним блукаючим поглядом. Васько говорить тремтячим низьким голосом:

– Я по цій драбині піднявся аж до Самого Бога.

– Ти?!

– Я заліз по драбині до самого верху й сказав: «Боже, мій Боже, прошу, покажися мені!» Тоді підстрибнув догори і… здійнявся в небо.

– Брешеш!

– Замовкни, дурню. Бачиш, як я досі весь тремчу. Якщо не віриш – я й не розповідатиму більше.

Васько вчепився в драбину, тремтячи всім тілом. Разом із ним здригається драбина, човгаючи об кору бука, і Мартинукас відчуває, як по спині бігають мурашки.

– Розповідай, розповідай. А Він із бородою?

Васько ніби не чує Мартинукаса. Його очі широчезні, він прикушує верхню губу.

– Чи Бог із бородою? Та ні, Він молодий і гарний.

– А в що Він одягнутий?

– У золотий піджак. Він обійняв мене і сказав: «Ти хороший хлопчина, Васько». Потім дав випити дуже смачного вина. Мені від нього запаморочилося в голові, і я заснув. Прокинувся ось тут, поруч із драбиною. Бачиш, он там, де трава стоптана.

Васько тицяє пальцем у землю. І справді, хтось таки лежав у високій траві.

– А коли ти в Бога побував?

– Цього ранку, ти ще спав. Але якщо хочеш – сам спробуй. Тільки коли казатимеш «Боже, прошу, покажись мені!», прояви сильне бажання.

Опівдні, у саму літню спеку, Мартинукас відчуває озноб. Він бачить перед собою сточену шашелем драбину і клаптик синього неба крізь гілля. Тоді, обережно перебираючи задубілими руками й ногами, піднімається по драбині вгору. Трухляві поперечки прогинаються під його вагою, у хлопчика паморочиться в голові, а перед очима рябіє коричнева кора бука.

– А тепер проси, – немов із безодні, чує він Васьків голос. – Проси тричі.

Мартинукас задирає голову. На небі сяє велетенське сонце. Можливо, що воно – це золота одіж Бога. Може, коли він здійматиметься ввись, із цього сліпуче-променистого сяйва вирине голова молодого й красивого Бога. Хлопчик більше не відчуває власного тіла, немов у нього залишилися самі очі, він увесь дрижить, міцно вчепившись у поперечки драбини, і йому здається, що зараз він розчиниться та здійметься ген догори, як той білий дим із коминів.

– Потрібно тричі, чуєш?

– Боже, мій Боже, прошу, з'явися мені! Боже, мій Боже, прошу, з'явися мені! Боже, мій Боже, прошу, з'явися мені!

Раптом сонце розколюється вщент на тисячі уламків, і Мартинукас відчуває, як по його напруженому обличчі, по щоках котяться велетенські терпкі сльози й жар заливає низ живота, проймаючий біль вироюється в горлі.

– Боже, мій Боже…

– Тепер стрибай угору, стрибай, кажу тобі! – наказує голос із безодні.

Мартинукас розпростовує руки й валиться долі. Спершу він бачить траву, а коли підводиться на ноги – Васькове лице, яке сіпається. Хлопчику нестерпно болить ніс і розбите праве коліно.

– Я впав, – тихенько каже він, – я впав, – усе повторює. – Я дуже просив, – пояснює Мартинукас, відколупуючи з коліна здерту шкіру.

– Залізай ще раз і кричи щосили. Я сам кричав як навіжений.

Мартинукас придивляється до клятої гнилої драбини, що стоїть навпроти, уперта у старий бук. «Чому ж Васько здійнявся, а я – звалився?»

– Васько, а в тебе багато гріхів?

– Та лізь уже скоріш! Зараз уже майже дванадцята, а після дванадцятої цур – не здійснюється. Залізай, тобі кажу!

Усередині народжується нове почуття – якесь незрозуміле й недобре. Мартинукас готовий зламати цю гнилу драбину, звалити старого бука, навіть сонце погасити, він звивався би на землі й кусав сам себе…

Проте голос Васька далі велить:

– Залізай, залізай-но скоріш, лізь, кажу тобі, лізь.

І Мартинукас кидається до драбини, знов лізе по ній і відчайдушно кричить: «Боже, мій Боже, благаю, з'явися!» Потім падає, знову підхоплюється й знову залізає на драбину. Біла його сорочка вся закаляна, волосся скуйовджене, штанята подерлися, а в скронях пульсує кров, хлопчик падає вниз, підхоплюється й знову лізе вгору…

– Ха-ха-ха, хі-і-і, – Васько від сміху аж присідає.

Цей сміх збільшується, розростається, заповнює собою весь простір, ніби весь світ довкола регоче.

– Ха-ха-ха, хі-і-і…

Мартинукас лежить у стоптаній траві.

– Ой, який ти дурний, ай-ай, який же ти дурний! Ой, не можу, ой, зараз умру!

– То ти навмисно?..

– Ні, я серйозно. Спробуй ще раз, може, дострибнеш.

Васько плює в бік драбини, влучає в неї й гордовито крокує в напрямку двору.

Мартинукас підводиться. Усе тіло болить, ниє нога, а в очах кружляють зірки. Перед ним стоять дерева, немов переможці, їхнє листя запорошене. Під парканом згинаються вже перецвілі кульбаби з рідким пушком. Якби здійнявся вітер, зірвав і решту, однак стоїть полуденна тиша, сонце з білястого неба безжалісно палить

просто над головою Мартинукаса. Поруч порпаються курки, з боку села лунають людські голоси, які згодом у саду звиваються в безформні пелехи й зникають. Від цих звуків тиша розширюється й так тисне, що в голові Мартинукаса аж дзинчить. Нікого там немає. Муркотуся померла, товстий пан лежав на боці, а язики повішаних офіцерів звисали, немов листя у полуденну спеку, – необхідно померти, щоби здійнятися в небо, і тоді буде дим, двері в мерехтінні зірок, вічні сади, обійми Бога, усе це – лише після смерті, Нукасе, лише після смерті.

Мартинукас поволі прямує в бік двору. Неважливо, що мати не дозволяє й тато заборонив, він іде у двір, де розташувалися червоноармійці. Будьте милосердні до Муркотусі й до її кошенят, будьте милосердні до мене, Боже Отче, Боже Сину й Боже Святий Духу. Там аж три Боги, а він не зміг піднятися із трухлявої драбини. Васько його обманув, але все ж… чому таки він не здійнявся? Йому під ноги трапляються камінці, він прямує у двір, і йому наплювати на заборону. Господи, як змінився світ! А сонце – як і колись, кульбаби, дерева й навіть кури, і все-все. Амінь.

Великий двір колишнього панського маєтку забитий возами. У них сплять, їдять і пиячать червоноармійці. Вони приїжджають рано-вранці, стоять дві-три доби, а потім теж рано-вранці від'їжджають. Вози стоять щільно один біля одного, напхані духмяним сіном. Удень вони порожні. Смалить спекотне сонце, тому червоноармійці лежать у мурованих хлівах або хроплять, переївши абрикосів, на краю саду. Біля одного возу, що навмисно відсунутий у тінь поміж хлівом і кам'яним муром, стовбичать шестеро червоноармійців, а на возі лежить жінка. Васько приліг, заховавшись за возом, що подалі, і махає рукою Мартинукасу – кличе до себе. Той опускається на коліна й рачкує попід возами. Він чує запах сіна, густого дьогтю та кінського гною, нарешті він добирається до Васька, який уже сидить навпочіпки, сховавшись за колесом.

– Дивись, отепер буде весело.

Шість чоловіків у спідніх сорочках із продовгастої пляшки горілкою поять жінку, що розвалилась у сіні. Жінка далеко вже не молода, її обличчя все в ластовинні, із червоними плямами, які повиступали від пиятики. Вона безглуздо шкіриться почорнілими зубами, у руці тримає кусень хліба. Відпивши ковток, вона морщиться, нюхає хліб, закусує, і шестеро чоловіків напівголоса пирскають від сміху. Потім щось їй кажуть, від чого вона ще більше вишкіряється, трясе головою й, простягнувши руку уперед, тріпає волосся чоловікові, котрий стоїть поблизу. Той, що найближче, нахилившись до її відкопиленого вуха, безперестанно щось говорить і говорить. Під час розмови він поглядає на своїх товаришів, а ті, підбадьорюючи, схвально хихикають і пускають пляшку по колу. Про що йде мова, діти не чують.

Жінка робить ще один ковток із пляшки, жбурляє хліб убік і спинається на ноги. Якби не декілька чоловічих рук, що встигають її підхопити, вона покотилася б назад, але з їх допомогою жінка втримує рівновагу й стоїть так, нерухома з розставленими ногами та застиглою безглуздою посмішкою.

– Стругайте! – вищить вона раптом, ніби її хтось здушив, і валиться навзнак на воза. Мартинукас бачить, як чоловік, котрий до того бормотів їй на вухо, теж забирається туди, а решта п’ятеро зі всіх сторін обступають пару, а їхні напружені вигнуті спини нагадують готових до стрибка котів.

Що вони роблять?

– Любляться, – відповідає Васько, тяжко дихаючи.

По хребту Мартинукаса тікають мурашки, ноги й руки заклякли, щоки палають, жар заливає низ живота, і тягучий біль висушує горло. І коли все завершується, він підводиться на задерев’янілі ноги й, похитуючись, плентається додому.

«Любляться, вони любляться», – безперестанно повторює він слова Васька. «Я тебе люблю», – казала мати батькові там, у Ростові. Сонце пече в потилицю. Люби свого ближнього, як самого себе. Я люблю, тебе, Муркотусю, ти, моя смугаста кицька, «няв», і кицька у відповідь виляє всім своїм тілом. Драбина більше не потрібна.

Він її відтягує в саму глиб саду, туди, де зарості старих вишень. «Чи ти любиш мене?» – часом запитує мама й цілує м'якими вустами. Люблятьcя, вони люблятьcя. Мартинукас ковзає по кульбабах, наче по льоду, пух липне до взуття. У нього білий гарний округлий живіт. А ось в батька – обвислий трикутником. На сходах лежить зелений кавун, на який упав віник.

Мартинукас, немов уві сні, піднімається сходами на другий поверх, відчиняє навстіж двері і стоїть нерухомо. Мати далі сидить за своїм шиттям із жовтим ситцем у руках. Коли вона повертає голову в його бік і питає: «Що з тобою, Нукасе? Ти весь такий почервонілий», – Мартинукас кидається до матері, уклякає на долівку й, уткнувши лице в її коліна, заливаючись гіркими сльозами, каже:

– Мені шкода кицьки… Мамо! Мені так шкода Муркотусі!

АБРИКОС, ЩО ВИПАРУВАВСЯ

– Скільки йому років, Віро Олександрівно? – запитує Медведенко, скручуючи товсту самокрутку.

– Дев'ять, Ілле Івановичу.

Медведенко язиком облизує папір, витягує із шароварів сірникову коробку, у якій поскладані навпіл розщеплені сірники.

– Уже і я почав у його віці, – широко всміхається він.

Медведенко – коренастий українець із рудими вусами, круглими зеленими очима й кирпатим носом. Ніс надає йому легковажного вигляду, тому його квадратне обличчя має здивований вигляд, здається, що він ладний балакати лише про веселі пустощі. Однак, коли Медведенко розкриває рота, слухач несподівано чує його низький сочистий бас із заколисуючим сумним тембром, ніби Медведенко зараз почне співати протяжний церковний псалом. Він сидить на кам'яному ґанку і спостерігає за Вірою. А Віра вмостилась у плетене крісло, вона в білій сукні, злегка схудла, сидить і дивиться на плетиво гілок у саду.

Чути чиркання півсірника й різкий запах махорки. Десь скажено гавкає собака, підвечір тіні видовжуються й загострюються. «Гей, розпрягай і напої!» – удалечині лунає крик жінки, а сизий дим струмиться в блакить неба.

– Це початок дозрівання, ось що це. На вашому подвір'ї брудні справи кояться.

– Я забороняю йому виходити на подвір'я. Кожного дня забороняю. Нукас – хороша дитина, він мене слухається.

– Вони кажуть «вільне кохання». Повселюдна розпуста. Учора я проходив повз них і бачив.

Медведенко більше не дивиться на Віру, він зосереджено випускає дим. Синя завіса нависає поміж садом і ґанком, потім починає сіріти, розриватися й розчинятися.

– Я укладала Нукаса. «Молися, – кажу йому, – молися, якщо серце щемить». Він довго молився, потім ліг у ліжко й запитує: «Мамо, чи насправді є Бог?» – «Звичайно, що є», – відповідаю. «Якщо є, то Він злий». Та звідки в дитини такі думки, Ілле Івановичу? Мені страшно, Ілле Івановичу.

Медведенко жадібно ковтає дим. Ґудзуваті його пальці з пожовклими нігтями обережно крутять недокурок. Він знов підводить голову, вдивляючись в обличчя Віри.

…У неї гарні очі. І вона дивиться ними на того Вілейкіса. А їхній син учора витріщався на те, як червоноармійці м'яли п'яну бабу. Чортзна-що, а не світ…

– Ви заспокойтеся, Віро Олександрівно. У цьому віці діти починають роздумувати, і багато дурниць їм у голову приходить. А потім вони забувають. Ви його не пускайте надвір, Віро Олександрівно.

Голос Медведенка звучить на найнижчому регістрі. Деякий час вони обидва мовчать.

– Гарно вечоріє, – несподівано виривається в нього.

… Я не вмію говорити з нею… Мені подобаються твої очі… Ваші добрі очі… Погляньте на мене своїми добрими очима. Просто так погляньте. Гаразд?..

– Дійсно гарно. Коли я жила в батька, підвечір їздила коней поїти. Тихо зараз у степу.

Вона встає, ступає вперед і сідає на сходинці нижче за Медведенка.

– Тиша…

Медведенко дивиться прямо на шию Віри. Вечірнє сонце заливає, немов лаком, її чорне волосся, і воно переливається блиском. Медведенко залюбки б торкнувся його своїми ґудзуватими пальцями, однак не наважується.

…Може, це тому, що Вілейкіс – мій друг? Ні. Мої пальці жовті від неякісного тютюну. На місці носа – дві ніздрі, з яких стирчить руда щетина. І вуса позеленіли, а очі – як у тхора. І ноги криві. І… Мати моя була некрасива, і батько негарний, а дідусь, узагалі, – як дідько в смолі. А Вілейкіс вештається зараз по Таганрогу, гасає туди-сюди, розпитує про транспорт, який вивозить біженців у Литву. А що вона там робитиме – у чужому краю? Вона й тут, за три сотні верст від батьківщини, тужить. Вона мала нервовий напад. Ех, якби вона залишилася тут. Я ж непогана людина. «Медведенко – добра дитина, Медведенко – добрий учитель, Медведенко – добра людина»… Тьху…

– Дідько, – він голосно промовляє, і Віра повертає до нього голову.

– Що з вами, Ілле Івановичу?

– Та нічого… Просто згадав. Завтра піду до колишнього сільського чередника, а нині – сільського коменданта. Завтра моя черга, може, підпише посвідчення особи.

– Та підпише, ви ж добра людина, Медведенко.

– І знов «добрий», – викрикує Медведенко, підводячись.

В очах Віри спалахують вогники:

– Ви часто чуєте такі слова?

Вона сидить, обхопивши руками коліна, з вигнутою спиною. «А ти м’яка кішка», – вирішує собі Медведенко і знову згадує, що йому вже сорок п’ять і якщо стояти ось так, то його ноги видаються особливо кривими. Тому він переступає з ноги на ногу й каже:

– Деколи… я хотів би почути щось зовсім інше.

– Що саме?

– Віро Олександрівно…

Він ступає вперед, його надто довгі руки безсило звисають, йому здається, що звисають і його позеленілі вуса, і зараз, напевно, у нього смішний вигляд.

Жінка підводиться, виставляючи свої пишні груди, і говорить:

– Підемо в сад.

Медведенко відчуває, як її тендітні пальці торкаються його задерев'янілої мускулистої руки, він згинає в лікті свою руку у трикутник і крокує дрібними незвичними кроками, намагаючись ступати нога в ногу з жінкою.

Вона добре відчуває його важке напружене тіло і прискорене дихання, бачить, як він без потреби оглядається, як не знаходить слів.

…Якби я пригорнулася до нього, він би заговорив. Легкий нахил тіла ліворуч, погляд в очікуванні, так мало треба, щоби люди зблизились. Нове життя. Навколо стелиться нескінченний степ. Літом він пахне виляглою від вітру травою, а зимою – снігом. Степ, спокій, Нукас. Антанас їде у свою далеку Литву. Вона тихенько плаче ночами. У темряві приходить інший і пестить. На колінах лежить незавершене шиття, вона сидить біля відчиненого вікна, із двору лунають чиїсь крики, кургани заціпеніли назавжди. Божевілля більше немає. Нічого більш немає – ні імли в розумі, ні сліз, ні слів. Спокій, степ і Нукас. Легкий нахил тіла вліво…

– Любий, Ілле Івановичу, маю до вас прохання, – каже Віра й вивільнює руку.

Вони стоять одне напроти одного. Над ними звисає обтяжена персиками гілка. Медведенко зриває фрукт і кладе собі до рота.

– Просіть, – промовляє він затримавши дихання і смокче соковитий персик.

– Ви краще знаєте психологію хлопців. Ви ж чоловік. Зараз Антанас такий заклопотаний…

Віра черевичком длубає пісок на стежці.

– Потоваришуйте з Нукасом. Ви вмієте делікатно говорити, не ображайтеся, але ви – добра людина, можливо, він із вами буде відвертим. Добре?

Медведенко опускає голову, а Віра задкує, потім зупиняється, обертається й каже:

– Приходьте на вечерю, я нудьгую. Навряд чи Антанас повернеться сьогодні з Таганрога.

Вона дивиться на нього новим поглядом, очі в неї вже не розкосі, вони округлі та здивовані, як у маленької дівчинки. Медведенко виймає з рота персикову кісточку, уважно розглядає її і кладе собі в кишеню. Потім великими кроками ступає у глибінь саду…

Мартинукас лежить на животі, задерши вгору ноги, і смикає листки травинок. Він не чує, що Медведенко стоїть позаду.

…Людина вирішує вічні питання.

Що таке любов, хто Він, той Господь Бог? Хлопчик задається питаннями, які цікавлять усіх. Чортзна про що з ним зараз балакати? Зазвичай такі вразливі хлопчики часто замикаються в собі. Увечері вони будуть із нею довго сидіти в сутінках удвох, а у Віри немає керосину. Я під ліжком приховав пару пляшок, проте нехай цього вечора будуть сутінки. У сутінках я наважусь, справді наважусь. А в неї зараз якісь інші, круглі очі. «Приходьте вечеряти. Мені самій сумно. Антанас, найімовірніше, не повернеться сьогодні з Таганрога». Слід сходити до Смислова, щоби той акуратно підстриг вуса, і щетину в носі також потрібно ножничками обчикрижити. Голився цього ранку. Ноги обмотані в чисті онучі. У мене гарний голос. Якби Віра залишилася тут… Мартинукас. Ну ось, напроти нього лежить той Мартинукас…

– Нукасе, – тихенько кличе Медведенко.

Хлопчик поволі повертає голову… Його дивує те, що вчитель стоїть позаду, він устає й каже:

– Добридень. Маму шукаєте? Вона вдома.

Його погляд виразно промовляє: «Дай мені спокій».

– А я саме тебе шукаю. Що ти тут робиш?

– Я в роздумах.

– Про що?

– Та ні про що. Просто так.

Обличчя хлопця бліде, під очима темні трикутники врізалися аж до вилиць, його довгі жіночі пальці мнуть зірваний листочок.

– Ходімо до річки, я маю там із Караченком домовитися. Завтра рано-вранці будемо рибалити, ідемо.

Вони йдуть удвох мовчки. Перелізають через повалений пліт, і раптово перед ними постають білі мури церкви. Церква чотирикутна з цибулястою банею й гостроверхими вікнами. Церковне подвір'я заросло травою, якої давно ніхто не косить, головний вхід забитий дошками. Уже місяць часу, як старий батюшка лежить із каменем на шиї на дні річки Міус, а двоє молодих прислужників просто зникли. Старий священик ховав у себе білого офіцера – так потім розповідав сільський комендант… Ніхто не знає, коли новий священик почне знову відправляти богослужіння. Коли Мартинукас і Медведенко проходять через подвір – так можна швидше дістатися вулиці, що веде просто до річки, – біля церкви вони бачать майже сторічного диякона Дмитра. Старий стоїть, обпершись на кут стіни, і, розтуливши рота, удивляється в багрянисте небо. Його довга одежа набула рудого відтінку, поли запорошені, а сіра шкіра обличчя зливається з вицвілими очима. Довгі зморшки від очей стікають по обличчю вниз, із відкритого рота стирчать два зуби. Медведенко зупиняється поруч зі старцем і запитує:

– Чого чекаєте, отче дияконе?

– А? – прокидається старий Дмитро. Поздовжні зморшки перетинаються на обличчі навхрест, і від цього його вид набуває якогось підступного виразу.

– Ластівки низько літають. Дай Боже вам здоров'я, Ілле Івановичу, і тобі, малий. Щось голова паморочиться, піду я до хати, дорогенькі, уже йду.

Він відштовхується від кута й, похитуючись на широко розставлених прямих ногах, які більше не гнуться, сунеться вперед. Здається, що диякон ось-ось звалиться ничком. Медведенько бере його під руку.

– Підемо разом, отче дияконе.

– Ні, ні, я сам. Ви йдіть, ідіть, я сам. Комендант вас побачить, усім під шию каміння підв'яжуть – і в річку, і в річку. Буде тоді рибкам пожива, дорогенькі.

Він витягує свою руку й махає долонею, неначе хотів би попрощатися перед довгою дорогою.

– Ідіть, дорогенькі, ідіть.

Вони вдвох виходять із церковного подвору, а Дмитро проводжає їх поглядом і все махає кістлявою рукою.

– Чому він боїться каміння?

– Це він так мріє, Нукасе, старі люди так мріють і самі із собою голосно розмовляють.

Вибоїста дорога раптом стрімко йде вниз. Медведенко схоплює руку Мартинукаса.

– Чого ти такий сумний, Нукасе? Увесь час самотній, ти більше не бавишся з Васьком?

Слабенька дитяча рука вперто намагається вирватися з його міцної лапи.

– Васько – поганий хлопець. Він брехун. Не вір йому, – провадить Медведенко, далі тримаючи хлопчика за руку. – Мабуть, він тобі наплів дурниць, а ти й повірив? – Медведенко широко всміхається. – Коли люди напиваються горілки, вони ніби з розуму сходять. Чи ти коли-небудь давав кішці валеріанку лизати?

Мартинукас киває, погоджуючись.

– Отож. Сп'янілі люди поводяться, немов кішки, що валеріанки нализалися. Вони чинять різні дурощі, яких потім, коли тверезіють, соромляться. Тверезі люди, наприклад твої батьки, вони про такі дурниці не думають.

– Пане Медведенко…

– Так, Нукасе?

– Ви так говорите, бо мама вас попросила?

Медведенко пантеличиться. Він далі тримає руку хлопчика, шукає відповіді й не знаходить…

Вулиця стає дедалі вужчою, біжить уперед по довгій смузі садів і городів уздовж зміястого Міуса, вони обидва стоять і дивляться, як червоне сонце над обрієм перекочується курганами.

– Я хочу побачити Бога, – тихенько промовляє Мартинукас.

– Бога? Бога побачиш після смерті. А зараз доведеться пожити й зістаритися. Коли доживеш до віку отця диякона…

– Я не хочу отця диякона… Він боїться каменів. Я не хочу після смерті. Хочу побачити живим. Відпустіть мою руку. Я хочу сам.

Медведенко відпускає слабеньку дитячу ручку.

– Зараз будуть сади, – чомусь каже він, а довготелесий чоловічок у залатаних штанцях брудними ногами тупає в пилюці поруч із понуреною головою. І чому Медведенко йому бреше? Навіщо? Він навмисно повів його із собою й тепер говорить неправду, надурити намагається. Ні, та пара, що зчепилась у возі, – це все – правда, і він це знає точно.

Смуга садів і городів суцільною низкою тягнеться вздовж річки, у цьому саду плодових дерев кожний мешканець села має свою ділянку. Кожна ділянка відгороджена тином, а посередині стоять сплетені з гілля намети. Поки достигають плоди, там чатують старики й діти. Однак у цей час у садах повна тиша – старі куняють, а діти купаються в річці. Обтяжені плодами дерева стоять нерухомо, чути, як під ногами тріщать сухі гілочки, уздовж берега шарудить густий очерет, а з річки відлунюють хвилі сміху й веселого гомону. Поміж ділянками петляються примхливі стежки, які згодом звужуються й зникають у грядках під листям помідорів і баклажанів.

Неподалік смуги городів, де води Міуса мерехтять, віддзеркалюючи сонячні промені, Мартинукас раптом зупиняється.

– Я не піду до річки.

– Чому це?

– Там дітей багато, вони репетують голосно. Я тут вас почекаю, пане вчителю.

– Ти не хочеш покупатися? Зараз вода в річці тепла. Я побалакаю з Караченком, а ти поплюскаєшся поруч.

– Я тут почекаю, – вперто повторює хлопець.

– Добре, лишень не тікай. Я зараз повернуся. Не втечеш?

– Ні.

Медведенко звертає праворуч, іде повз смугу городів і зникає в очереті.

Чому він не пішов разом? Він полюбляє купатися й навіть навчився плавати. Приємно було б у такий вечір поплавати, коли Медведенко поруч і можна не боятися, що потонеш. Іншим разом він погнав би крізь листя помідорів і баклажанів першим, пірнув би в очерет, наче стріла, однак зараз…

Мартинукас обертається й прямує назад до садів. Крайня ділянка порожня, навколишні також безлюдні. Мабуть, їх охороняли діти, які зараз плюскаються в річці. Хлопець перелазить через тин, підходить до намету: на долівці лежить суха скоринка хліба, залатаний светр і тріснуте глиняне горня. Мартинукас залазить усередину й відкидає шмаття так, аби крізь щілину міг бачити тих, що повертатимуться з річки. Потім сідає й опирається ліктями об долівку.

– А-а, о-о, тримай, – доноситься з річки.

У темному закутку намету дзижчить бджола. Крізь щілину всередину наливається струмінь свіжого повітря. Він приносить із собою запах вечірньої вологості, і відчувається легке запаморочення.

– Тримай, трима-а-а-й! – здалеку над водою линуть покрики від річки.

Протяжні вигуки вдаряються у дерева, і цей сумний «ай» ще довго дзвенить у вухах, хоча саме слово вже хвилину тому згасло. Потім знову настає тиша й чути, як дзижчить приблудна бджола, поки легке шарудіння не заглушає її гудіння. Немов хтось розхитував дерево. Мартинукас схоплюється і обережно крізь брудне ганчір'я висовує носа. Може, хтось прокрався сюди з боку села? Він вибирається з намету й уже намагається дати драпака, як раптом чує на лівій скроні чийсь проникливий погляд.

За пару кроків від нього під розкидистим абрикосовим деревом сидить маленький хлопчик, років п'яти. Він сидить, опершись спи-

ною у стовбур дерева. У нього яскраво-жовті кучері, очі світло-блакитні, голівка – немов вирізана картинка з якогось святого образу, здається янголятком. Одягнутий він у коричневі штанята й білу чисту сорочку, яка вкриває його кругле тільце. Хлопчик уважно дивиться на зайшлого чужинця й мовчить.

Мартинукас опам'ятовується й пожвавлюється. Охоронець маленький, нема чого лякатися, вирішує він.

– Ти чого тут сидиш?

– Абрикоси охороняю, – відповідає хлопчик ніжним дівчачим голосом.

– А це твій сад?

– Мій.

– Ага. А що ти рухав, коли я в наметі був?

– Трусив гілку. Упав один абрикос. Ось, дивися.

У руці хлопчик тримає достиглий, жовтий, м'який, покритий ніжним пушком плід. Може, йому в писок затопити? Цікаво, чи буде скиглити. Мартинукас уперше бачить цю дитину.

– А ти мене знаєш?

– Ні.

– А моїх батьків?

– Ні.

– Дурний ти. Хто захоче, той і буде їсти твої абрикоси. Теж мені – сторож!

Мартинукас зухвало робить крок уперед і зупиняється у войовничій позі просто перед хлопчиком, однак той не лякається, не тікає геть, навіть не рухається з місця.

– Забирайся звідси, тепер я їстиму твої абрикоси, – гнівно зморщивши чоло і якомога нижчим голосом промовляє Мартинукас.

– Бери цей, – спокійно відповідає той і простягає свою пухленьку ручку. – Ось, бери, він смачний, бери.

Чудовий, круглий, величезний плід аж затуляє долоню дитини, і Мартинукас ніяковіє. Цей незнайомий хлопчик такий стриманий і добрий. Мартинукас присідає навпочіпки поруч із ним.

– Хто ти такий?

– Дитина.

Очі хлопчика всміхаються, але вуста не розтуляються.

– Я бачу, що дитина. Ти чий?

– Не знаю.

Він відповідає дуже серйозно, неначе вимовляючи своє прізвище.

– А де ти живеш?

– Тут.

– Ти не викаблучуйся, а то дістанеш. Де в селі живеш?

– Я не живу в селі.

Його очі дивляться прямо. Так не брешуть, промайнуло в голові Мартинукаса. У простягнутій руці все ще лежить абрикос. Мартинукас зауважує, що плід трошки збільшився й поволі набрякає й далі. Абрикос все росте, скоро він буде з яблуко. Дивно, що він не падає з маленької дитячої долоні. «Чому він не падає?..» – хоче спитатися Мартинукас, підводить очі й бачить – за плечима хлопця білі крила. Справжні крила янгола, які бувають намальовані на святих картинах.

– Ти маєш крила?

– Так.

– Ти янгол?

– Ні.

– Ти примара?

Мартинукасу пересихає в горлі, серце стискається, мов хтось раптово його здавив. Хлопчик усміхається, ряд його білосніжних зубів відблискує в полум'яному світлі підвечірнього сонця, і теплий заспокійливий струмінь проходить по всьому тілу Мартинукаса.

– Ні, не примара. Бери абрикос. Він твій.

Плід більше не росте. Великий, як літнє яблуко, він аж проситься, лежачи на долоні. Мартинукас бережно бере двома руками ніжний запашний фрукт.

– Я маю його з'їсти?

– Так.

Мартинукас підносить абрикоса до вуст, розкриває рота й уже збирається вкусити його, як фрукт сам зникає в роті – просто випаровується, і лише паморочливий аромат ще деякий час лоскоче ніздрі. Усе навколо пахне абрикосами, пахне й тане. Поникає розкидисте дерево, ніби воно було із серпанку, поникає й щезає у просторі. Немов палаючий папір, згортаються крила у хлопчика, і сам він перетворюється на прозору тінь. Мартинукас намагається доторкнутися рукою до зникаючої тіні, проте хтось підштовхує його в плече. Він здригається, обертається – поруч із ним стоїть Медведенко.

ПРОХІДКА ПО ВУЛИЦІ

Зненацька настає пітьма. Коли вони обидва сходять на другий поверх, бачать жінку, що сидить біля вікна. Вигляд у неї похмурий, вона сидить нерухомо в темряві, мов дерево в саду.

– Ви вже повернулися? – запитує вона.

– Я хочу спати, – відповідає син.

– Хочеш їсти?

– Хочу спати.

– Що з тобою?

– Я хочу спати.

– Він переїв абрикосів, – утручається в розмову Медведенко.

Жінка підводиться, обіймає Мартинукаса й веде його в кімнату поруч, Медведенко залишається біля вікна.

«...Я таки не встиг підрізати вуса, свої густі руді вуса», – роздумує він, вслухаючись, як у прилеглій кімнаті роздягають хлопчика. Він бачить, як за вікном на видноколі у мерехтінні зірок щезають сині кургани.

«...Я торкнусь її руки, авжеж, я наважусь...»

– Спи спокійно, Нукасе, – промовляє мати, потім повертається назад у сусідню кімнату, зачиняє за собою двері й зупиняється оддалік.

– Він більше не молиться.

– Це все мине, насправді мине, Віро Олександрівно.

– Ви говорили з ним?

– Він не хоче розмовляти. А коли я пішов до річки, він залишився сам у саду. Коли я повернувся, знайшов його на колінах поруч із деревом.

– А-а, – зітхає жінка.

Медведенко крокує назустріч, його чоботи гидко риплять, в розгубленості він зупиняється й відчуває, як кімната наповнюється вечірньою прохолодою. Згодом угамувавши себе, переривчасто зітхає, нахиляється, щоби підтягнути чобіт за халяву – раптом припинять рипіти. «Якась бісова прохолода», – думає Медведенко.

– Вам не холодно?

– Ні, сідайте, Ілле Івановичу. На жаль, у мене залишилося не багато керосину. Але для вас розігрію чай на примусі.

– Не треба, дякую. Дійсно, не треба, по правді сказати, я – обманщик.

– Ви?

– Авжеж. Я ж під ліжком заховав дві пляшки керосину. А із собою не приніс.

– Розумію, ви вирішили його приберегти.

Медведенко вслухається в її голос, який доноситься з боку дверей, і не може збагнути, чи вона глузує з нього, чи просто жартує.

– Та ні, я... Може, ви присядете, Віро Олександрівно?

Два крісла стоять поруч один одного. Коли вона присяде, він – теж поруч, і торкнеться її руки, і вона не висмикне своєї руки, тоді він відважиться, «я візьму її руку, руку, руку... Тільки б не скрипіли ті чоботи!»

– Ви насправді не хочете поїсти? Маю чудову баклажанну ікру. Я намащу товстим шаром на хліб. Вам потрібно більше їсти, у вас щоки запали.

Медведенко чує, що вона жартує.

– Дякую. Може, згодом. Сідайте, прошу вас, Віро Олександрівно!

Його голос здається якимось чужим. Під час розмови в нього висихає горло й нестямно хочеться чаю. Жінка підходить, умощується в крісло й чекає. Він сідає поруч, ні, цього разу чоботи не підводять. У мерехтливому світлі зірок він бачить її витончену руку, протягує свою й уперше в житті відчуває, як тремтять його пальці.

– Гарні нині зорі, – каже він, і його рука зависає десь у повітрі.

– Я не люблю зірок. Мені більше до вподоби сонце.

– Сонце також добре.

Медведенко різко підводиться, крісло скрипить під ним, він відходить убік, випадково зачіпає шафу, яка видає тонкий писк, немов кошеня.

Жінка сміється. Чистий дзвінкий сміх розтинає сутінки, і Медведенко усвідомлює, що звук здатен сяяти.

– Чому ви смієтесь, чого ви смієтесь? Не треба, Віро, не треба.

Зараз він просить тенором, більше не намагається говорити своїм гарним низьким голосом, і жінка припиняє сміятися, сутінки відразу повертаються. Медведенко підходить до жінки, бере її руку й зовсім спокійно промовляє:

– Я кохаю вас, Віро.

І оскільки вона не забирає своєї руки, він веде далі:

– Залишіться тут. Залишайтесь зі мною. Знаю, я негарний і не дуже привабливий, навіть не надто розумний. Я – вічний учитель і не більше. Я українець, Віро, чистий українець, як кажуть, хохол. Я вірю, що мені вдасться вийти з цього скрутного становища, цей найкривавіший час уже минає. Ми дамо раду з ними, ми терпеливі й хитрі. Ми виборемо свою свободу. Тоді тут настане чудове життя, Віро. Не їдьте в далеку Литву. Ви там пропадете. Залишайтесь зі мною, добре, Віро?

Він стає на коліна, цілує її руку, і жінка рукою гладить його жорстке підстрижене волосся. Раптом її рука ціпеніє, і коли Медведенко підіймає свою голову, він чує, як надворі гримить постріл і разючий чоловічий голос волає:

– Я тобі морду наб'ю, шлюхо! Стій, тобі кажу! Хапайте її, братва!

По вулиці тупає юрба людей, ще раз гримить постріл, і чути жіночий крик.

Раптом усе замовкає, у кімнату вбігає розбуджений Мартинукас, Віра кидається до нього, бере дитину на руки і, швидко вимовляючи слова, говорить:

– Не бійся, Нукасе, не бійся. Це так солдати граються. Вони нудьгують, за день виспалися, а тепер навмисно стріляють і репетують теж навмисно. Ідемо, спати, малий. На добраніч, Ілле Івановичу. Ви йдіть.

Вона колихає Мартинукаса на руках, виносить із кімнати, як немовля. Медведенко проводить рукою по своєму спітнілому чолі й виходить за двері.

– …ні-ні, це була б повна дурня! Міцкевічюс, якийсь-то Міцкевічюс. «Ми допомагаємо виїхати тільки полякам». І я почав розмовляти з ним польською мовою. Тоді його тон пом'якшав. Я ж непогано розмовляю польською. Безумовно, що царські рублі він теж узяв. Транспорт відправляється через тиждень. Однак потрібно сидіти в Таганрозі й там чекати. Ми поїдемо через Харків. Пам'ятаєш, Віро, який там гарний вокзал. Ще на нас чекатимуть різні формальності в Мінську, проте я вважаю, що з Мінська нас уже не повернуть назад. Що ти тут наплутала, Віро?

Вілейкіс тицькає гострим коліном кришку валізи. Віра тонкими пальцями зав'язує у вузли простирадла й подушки. У кімнату крізь віконні рами вже заповзають перші сонячні промені, над степом здіймається синявий серпанок, у сусідній кімнаті в ліжку, просто на голих пружинах спить Мартинукас. Унизу у дворі форкає кінь, а чоловічий голос його заспокоює.

– Та стій, довгоногий, вівса більше не дістанеш. Та годі, більше немає, кажу тобі, кінець!

– Швидше, Віро, швидше. Мені незручно. Людина ж нас чекає. Нам ще сорок верст по степу плентатися, це ж не жарти, Віро. Ти вже скінчила збиратися?

Він випростовується, рухи його жваві, нервозні, шкіра чомусь пожовкла.

– Ти не вмієш зав'язувати, дай мені.

Чоловік обіймає жінку за талію, утім, вона вислизує з його рук.

– Іша-ак...

Синій серпанок здіймається в небо. Сонячні промені розтинають простір багряними лезами. Мартинукас схропує закритим ротом, і Вірі здається, що невидимі руки повільно душать його. Вілейкіс спускається вниз, зігнутий під вагою велетенського тлумака, і сходи скриплять під його важкими кроками.

– Іша-ак, – знов промовляє вона. Мозок поглинає завислу імлу, він відчутно рухається, і жінка зовсім виразно чує, як десь там, у маківці, її мозок помалу перевертається.

– Уже четверта,– доноситься знизу голос.

…Повернувся чоловік, уже четверта, – каже хтось, чоловік може, коли тільки захоче... Мозок плавиться й парує, Медведенко, де ти, Медведенко? Розбудимо Нукаса, поп'ємо всі чаю, підемо погуляти. А Вілейкіс нехай собі їде, мені недобре, погано мені. Пресвята Матір Божа, мені погано, мені так недобре. Я зараз вистрибну через вікно, дайте мені коня, білого коня мого батька, коня-а-а-а-а, я хочу додому, у-у-у...

Вілейкіс повертається в кімнату й бере дві валізи, раптом вона каже:

– Я не поїду.

– Що?!

– Ви їдьте, ви відправляйтесь. Я поскачу назад у степ.

– Послухай, Віро...

– Замовкни! Замовкни, ти... птахо. Знаєш, хто ти? Не знаєш? Ти жовтий птах.

Вілейкіс підіймає валізи й знов їх ставить на підлогу. Проводить двома руками по своєму волоссю. Потім хапає зі столу капелюх і надягає його.

– Віро, – цідить він крізь зуби.

По вулиці суне Медведенко. Його чоботи в пилюці, обличчя вкрилося щетиною. Він не думає ні про що, від нього залишилися самі очі. Протягом ночі він бродить по вулиці біля шкільної будівлі. Двадцять кроків уперед, потім двадцять – назад. Він призупинився і притулився до огорожі, коли Вілейкіс і ще хтось підкотили на возі.

Потім він бачив, як Вілейкіс на другому поверсі запалив недогарок свічки й почав одягатися. Ще почув, як той біля вікна сказав: «Розумієш, ми з Анупенком вирішили повертатися. Хороший чоловік той Анупенко. Він придрімне пару годин, замінить коня й... Зранку о четвертій ми рушаємо, Віро. Я передягнуся, і ми почнемо складатися. Давай-но, Віро, одягайся». Поруч у нічній сорочці стояла жінка, яку Медведенко так кохав. Він крізь сорочку бачив її тіло. Тоді Вілейкіс зачинив вікно й затягнув штори. Медведенко пішов у сад і став бродити. Двадцять кроків уперед, двадцять – назад... І так безперестанку, доки не почав бліднути небокрай і повітря просочилося ранковою імлою. Він сів на камінь і сидів нерухомо. Коли повністю розвиднилось і невідомо вкотре проспівали півні, знову приїхав Анупенко. Медведенко переступив через повалений пліт і поплентався вулицею додому. А коли побачив білу стіну хати з дерев'яною полицею біля дверей, на якій стояли акуратно розставлені глиняні збанки, різко розвернувся й попрямував назад.

– Я хочу додому, – говорить Віра.

Медведенко стирчить, учепившись в одвірок, і заглядає Вілейкісу прямо в очі. У кімнаті немає речей. Залишилися тільки меблі й люди.

– Я хочу додому, – повторює Віра.

– Якась безглузда справа, – бубнить Вілейкіс.

Медведенко підходить ближче. Він бачить, як двигтить підгорля й бігають збуджені очі Вілейкіса.

– Лишайте її тут.

– Ну, ви готові вже? – приглушеним голосом гукає людина знизу.

Вілейкіс відвертається, прямує в кімнату поруч і трясе Мартинукаса. Хлопчик підскакує й кулачками тре очі. Потім усміхається.

– Ми вже їхатимемо, тату?

– Їхатимемо, Нукасе.

– Мені так весело, тату.

Вілейкіс стискає вище від ліктя безсило повислу Вірину руку.

– Ідемо, Віро.

– Поїдемо, мамо!

Віра простягає ліву руку. Медведенко нагинається й цілує її холодні пальці.

– Прощавайте, Віро Олександрівно.

– Прощавайте, Ілле Івановичу.

– Прощавайте, Медведенку, спасибі вам за все.

– Прощавайте, Вілейкісе.

І Віра йде, її і далі підтримує вище від ліктя чоловік. Слідом ступає Мартинукас, безмежно здивований, що дорослі люди мовчать, немов діти, що завинили.

– Прощавайте, пане вчителю, – біля дверей весело каже хлопчик, проте Медведенко не відповідає.

У кімнаті залишаються меблі й людина. Внизу форкає кінь, скриплять немащені колеса повозки.

– Вони поїхали, – промовляє Медведенко й дивиться на розпанахану напроти шафу. Її відчинені двері злегка гойдаються, а всередині – забутий вішак. На столі зостався окраєць хліба й залишки помідорів. Повсюди стоїть затхлий запах пилюки.

– Таки поїхали, – каже ще раз Медведенко, скуйовдивши свої руді вуса в долоні.

САЛЬТО-МОРТАЛЕ

Їх усіх вишикували у дворі біля садової огорожі: Анупенка, Вілейкіса, Мартинукаса й Віру. Їх поставили зовсім не за зростом. Анупенко – чоловік низенький із жовчним обличчям, у крупному ластовинні навколо носа. Він весь насуплений, наче скуштував цитрини. Перед ним через паркан звисає гілляка, листя якої ховає обличчя військово-

го комісара. Анупенко може бачити лише його стиснуті вуста. Саме так стискав вуста данилівський поміщик, коли виходив зі свого палацу на прогулянку й водночас сварив своїх ледачих хохлів. «Чого він мовчить, цей тонкогубий, а бодай його чорти вхопили», – запитує себе Анупенко. У Вілейкіса трясеться права нога. Ліву він виставив уперед, тому постава в нього доволі гордовита. «Мамо!» – шепоче Мартинукас, утупившись поглядом у ногу батька. «Цить», – відповідає Віра, виблискує вузький ряд її білих зубів і знову зникає.

Сонце ледь висовує свою маківку з-під хліва, проте здається, що воно своїми червоними руками вже міцно зачепилось за дах.

«У нього обличчя, як у тих офіцерів, що пленталися за мною слідом у воріт пансіону», – минає думка в голові Віри.

«Ми лито-о-о-вці, лито-о-о-вці, лито-о-о-вці», – в думках довбе Вілейкіс і мовчить далі.

Червоноармійці ще відсипаються на своїх возах, лише поруч із військовим комісаром стоять четверо – ті самі, що уночі тинялись по вулиці й схопили коня за вуздечку. Один із них позіхає, решта намагаються стояти струнко, спершись на гвинтівки.

– Отже, – нарешті промовляє комісар.

– Пане комісаре… – вислизує з вуст Вілейкіса.

– Ваші документи.

Із бічної кишені піджака Вілейкіс витягує грубий конверт. «Мені до нього йти, чи він сам підійде?» – розмірковує Вілейкіс. «Зараз Антанас схожий на скульптуру Лермонтова», – чомусь Вірі спадає на думку. «Чорти мене понесли, Миколаю Чудотворцю, змилуйся», – про себе молиться Анупенко. «Мені холодно», – думає Мартинукас. «Доведеться діяти жорстко, та що зробиш, доведеться жорстко», – міркує військовий комісар Василевський. «Стерва», – думає червоноармієць, що позіхає. Решта троє ні про що не думають, вони просто хочуть спати.

Комісар підходить до Вілейкіса, бере в нього конверт і починає гортати документи. Потім кидає погляд на того, що зіває. І тихо говорить:

– Тікають у Литву.

– Ось воно як, – байдуже бурмоче той крізь замкнуті вуста, задерши голову вгору. Його сині очі блукають поглядом по небу, жовтувата борідка відстовбурчена, будьонівка зсунута на чоло, п'ятикутна зірка на ній ледь тримається. Його рожеве лице загалом здається навіть симпатичним.

– Гарний ранок.

Василевський підводить тонку брову. «От, сволота, вже почав своє виспівувати».

– У нього є дозвіл на поїздку в Мінськ, товаришу Петров. Він здобув його обманливим шляхом через Таганрог. Однак він не відпросився у місцевого коменданта… Таким чином пан Антанас Вілейкіс уважається дезертиром.

– Непогано сформульовано. У цьому саду безліч персиків, – замріяно каже Петров, рухаючи ніздрями. – Реагуй-но, – додає.

– Яким чином?

– Навіщо запитуєш?

– Ти ж партієць.

– А ти – військовий комісар.

– Я вмію лише воювати.

– Ці – теж справа військова.

– Розстріляти?

– Реагуй-но.

– А що із сім'єю?

– Буржуазне сім'я.

Василевський рве на клаптики перший документ.

– Що ви робите?! – скрикує Вілейкіс.

– Мовчати!

– Люблю персики, – ще мрійливішим голосом каже Петров.

На возах поблизу прокидаються червоноармійці. Кошлаті голови й жовті обличчя виринають із сіна з-під зім'ятих шинелей. Один із них злізає з воза і, дивлячись просто на Віру, мочиться. Мартинукас опускає голову й червоніє. Комісар рве один за одним усі папери.

Клаптики від них розлітаються, немов штучний сніг у театрі, і падають біля самих його ніг.

– Що ви робите?! – ще раз кричить Вілейкіс.

«Боже мій, Боже, як усе погано, дідька лисого, оце так влипли», – обличчя Анупенка синіє, він видихає повітря крізь посинілі губи, немов в очікуванні цілунку.

«Ми не поїдемо, ми нікуди не поїдемо. Прийде Медведенко, я візьму його під руку, і ми відправимося з ним у степ, дійдемо до самих Зелених Курганів, там ляжемо у траву, а над нами буде високе сине небо. Він триматиме мене за руку. Медведенко негарний, проте добрий».

– Чому ти смієшся, мамо, чому тобі весело, мамо? – здивовано запитує Мартинукас і не чує жодної відповіді.

– Я більше не маю документів… Товаришу комісаре, ви не маєте права… – тонким голосом веде далі Вілейкіс.

– Я їх розстріляю, – упівголоса говорить Василевський.

– Усіх?

Петров слинить указівний палець і змащує собі прищ на потилиці.

– Комарі покусали.

І знову дивиться кудись у небо.

– Ти сам казав – «буржуазне сім'я».

– Казав.

– Виходить…

– Виходить, дій.

– Є такі слова, хороші слова: так, ні. Зрозумів?

– Зрозумів, – повторює Петров і витягує з кишені жменю насіння соняшника.

– Хочеш? – пропонує він Василевському. Той кривить вуста.

– Тобі не пасує гризти насіння. Тобі пасують устриці, героїзм, проститутки, перевдягнуті в гімназисток, або…

– Товаришу Петров! – обрубує його Василевський.

Петров відвертається від комісара й прямує до найближчого воза, ділиться насінням із бійцем, що лежить там. Потім починає

жонглювати. Зернята летять до рота, і відразу звідти вилітають лушпайки. Очі Петрова від задоволення примружені. «Уміло лузає, сучий син», – із захопленням спостерігає за ним мужик із воза.

– І вам не соромно? – скандуючи слова, вигукує військовий комісар Василевський. – Чи вам не соромно?! – ще голосніше, щоби чули всі червоноармійці, які прокинулися. – У той час коли революція перемагає, коли потрібні люди для просвіти народу, саме цього народу, який бореться за свободу, ви, м'якотілі інтелігенти, тікаєте до буржуазного світу, ви… – далі комісар не може знайти потрібних слів.

– Ура! – скрикує Петров і декілька разів плескає в долоні. Зернята продовжують літати. Боєць, що розвалився на возі, чи то сміється, чи то відригує.

Василевський нервово хапається за кобуру револьвера.

– За зраду революції я вас розстріляю! Гей, товариші, шикуйтеся! – три червоноармійці ліниво брязкають затворами гвинтівок.

– У мене немає патронів, – каже один із них, голова якого аж побіліла від лупи.

– Тримай пару, вистачить тобі, – буркає сусід.

– І малого теж? Я не добрав, – невиразно бубнить широколобий.

Слово «розстріляти» пронизливе й верескливе. Тепер уже обидві ноги батька тремтять. «Вони мене вб'ють, – розуміє Мартинукас. – Я помру й уже буду неживим».

…Медведенко веде, веде за собою, кінська грива – немов білі блискавки, баю-бай, маленький мій, біля вогнища скаче той довгоногий, язики вогню звиваються, ноги в танку мерехтять, кінь батька встає навдибки, а я піду в сад і чекатиму, доки він прийде й доторкнеться до моєї руки… я вас кохаю, Віро Олександрівно… Як кличуть найкращого коня батька?..

– Ми лито-о-о-вці, – голосно говорить Вілейкіс. Чомусь літеру «о» він вимовляє зі свистом.

– Що? – не розуміє військовий комісар.

– Ви не маєте права. Ми громадяни незалежної держави, вас за це покарають і… ви порвали мої документи, товаришу комісаре,

даремно подерли. Документи були в порядку. Давайте поїдемо до Таганрога, там я все з'ясую. Розумієте, ми – лито-о-о-вці.

– …Господи Боже, Господи Боже, Господи Боже, свята мученице Варваро, помилуй нас… може, він викрутиться, як-не-як учитель… – шепоче про себе Анупенко.

– Ваш прецедент переросте в міжнародний конфлікт, – додає із глузуванням Петров і дістає з кишені ще одну жменю насіння.

…Я буду мертвим, і Васько насміхатиметься, а сонце сяятиме, мене покладуть поруч із Муркотусею, і моя душа…

– Мамо, то зараз ми відправимося до вічних садів? На синє небо до Пана Бога, чи не так, мамо? Я не боюся, мамо, ти лише ще раз скажи мені це, і я не боятимуся…

Однак мати від нього відвертається, іде вздовж огорожі, на мить зупиняється, скрикує «Іша-ак», підбирає рукою спідницю, щоб зручніше було тікати, і пускається бігцем. Гілки персика б'ють її по обличчю.

– Ну, – гукає Василевський до найближчого бійця, голова якого повна лупи.

Той лається матюком і вистрілює Вірі в спину. Віра розводить руки й падає долілиць. Голова втикається в пісок, і хмара пилу, здійнявшись над її синявим волоссям, запорошує його. Від різкого падіння задирається її спідниця, з-під якої видно рожеву спідню сорочку з мереживом, ноги в тісно зашнурованих чобітках лежать, ніби викручені, на сірій панчосі помітно дірку.

Вілейкіс раптом хапає Мартинукаса на руки й сильно притискає до грудей. Туфлі хлопчика вдаряються в коліна батька. Дитина вся тремтить. Його зіниці такі чорні, немов діри в дулах гвинтівок. І батько декілька разів набирає глибоко в груди повітря, і його підгорля більш не двигтить. Важкі його стопи міцно впираються в пісок, на щоках натягуються продовгасті м'язи, на жовтому обличчі виступають червоні кола, наче відбитки закривавлених монет. «Батько має просто померти, такий закон, винятково проста річ, так прийнято згідно із законом».

І Антанас Вілейкіс говорить спокійно й підкреслено правильно:

– Ми – литовці, а ви – негідники, ви останнє сміття, що вбиває жінок і дітей. Продовжуйте свою справу, ви, кляте падло.

Утім, зараз Мартинукас б'є батька кулаками в груди й верещить: «А-а-а-а!» У своєму крику він усвідомлює, що його мати вже лежить і він зараз теж ляже поруч, а на небо потрібно здійнятися, летіти, летіти, не можна просто лежати на землі, якщо хочеш зустрітися із Самим Паном Богом. І він намагається забратися ще вище, хапається за облізле волосся батька, стає однією ногою на його плече. Військовий комісар Василевський витягує з кобури револьвер і чотири рази натискає на гачок. Мартинукас зісковзує з плеча, обертається в повітрі й падає, а на ньому м'яко і граційно вклякає Вілейкіс.

«Це схоже на сальто-мортале в цирку», – спадає на думку Василевському.

– Прикінчіть того, – промовляє він, тоді розвертається й прямує в бік будинку. Іде й чує, як Анупенко волає:

– Ви курви, лайно, курви!

Іде й чує три постріли. Іде й бачить драбину, старий бук, кульбаби, ґанок і плетене крісло на ньому.

Петров далі лускає насіння. Він плавними кроками наближається до Віри, розвертає її тіло горілиць, уважно роздивляється й потім каже до бійця у возі:

– У неї груди насправді непогані.

Важко зрозуміти, чи той сміється, чи відригує. Із рота Петрова падають лушпайки соняшника, і одна прилипає до щоки Віри. Лушпайка нагадує «мушку», яку на обличчя наклеювали маркізи. Тоді Петров нахиляється й акуратно збирає всі клаптики документів сім'ї Вілейкіса.

– Я тобі казав: буржуазне сім'я. Ці клаптики паперу й розстріл – одна спільна ланка. Я знищу тебе. Стерво.

Такими самими плавними кроками він повертається назад до воза. А сонце промінням, немов руками, дотягує свою червону голову і крізь дахи заглядає у двір.

Медведенко сидить, скуйовдивши свої руді вуса в долоні. Уже прокинулися мухи, починають повзати на стінах і намагаються літати. Коли одна з них сідає на стіл, він рукою змітає залишки їжі.

…Тепер маленька повозка сунеться по степу. Навколо пахне рум'янком, Віра в обіймах тримає Нукаса. Нісенітниця якась. Вона викреслила мене, немає мене, немає мене в її житті…

Він чує постріли, однак йому байдуже. Підводиться, бо постріли, наче бій годинника, нагадують, що час іти. Треба йти додому. Треба поголити бороду. Умитися. Зварити їсти. Забутися. Час жити.

Вони натикаються один на одного на ґанку. Василевський і далі тримає в руках револьвер.

– Ілле.

– Колю.

Двоє друзів юності дивляться один на одного, проте руки не простягають.

– Може, заховаєш револьвер у кобуру? – каже Медведенко.

– Може, треба буде й тебе?

– Але поки що заховай.

– Тебе дивує, що я в цьому строю?

– Не дивує. Нема чого дивуватися.

– Правильно. Нас дурили в семінарії. А ти тут живеш?

– Ні. Я тут учителюю.

– Легально?

– Звичайно. Може, бажаєш поглянути на мою тимчасову посвідку? На цьому тижні я її показував по п'ять разів на день.

– Бажаю поглянути на твою посвідку.

Медведенко витягує обдертий гаманець, а Василевський ховає револьвер у кобуру.

– Усе гаразд, – каже він згодом. – Може, в тебе є горілка?

– Можу знайти в селі.

– Цього вечора ми вдвох нап'ємося. Якщо мені вдасться позбутися Петрова…

– Кого?

– Петрова. Рядового червоноармійця Петрова, який тримає мене у кліщах. Ми з тобою останнього разу бачились у Києві, у Купецькому саду, чи не так?

– Саме так. Тоді ти носив іншу форму.

Василевський сідає на сходи ґанку, майже на тому самому місці, де сиділа Віра.

– У Гнилівському я бачив старого нашого латиніста. Він стояв у черзі за милом. Я прикинувся, що не пізнав його. Такий перекошений той наш латиніст, кашляє, очі вже давно не ті. Це з його допомогою мене вигнали через дівок. І що тепер із того? Ми вдвох нап'ємося сьогодні, Ведмедю.

– Чи правда, що в Сибіру Колчак міцно тримається?

– Чому питаєш?

– Може, ти краще проінформований?

Василевський чомусь має млявий вигляд, він сидить на сходах і дивиться в сад. По його руці повзе кругленький павук.

– Я нікуди не втечу, Ведмедю. Якщо сюди заявиться Петров, ти мене не знаєш.

Він бережно бере павука й кладе на цемент.

– Іди, іди, щастя, іди собі. У цьому будинку є ще хтось?

– Ні. Сторож мешкає у прибудові.

– Я ось цим, – спокійно й виразно говорить Василевський, побіжно проводячи пальцями по кобурі, наче кобура була гітарою, – я цією штукою четверо хлопців, також офіцерів, просто в чоло. Малишкін завищав: «Мені насрати на тебе!» і стиснув кулаки, немов у театрі. Чому вони, всі боягузи, так бояться померти? У селі Морозовському ми розстрілювали кожного п'ятого. Я – таку собі Аню. Спав разом із нею дві ночі. Вона хотіла плюнути, але не встигла. Я загнав дві кулі поміж її грудьми. Слина стікала по підборіддю, а поміж грудей стікала кров. Іноді так просто, Ведмедю, обрати життя.

– Ти віриш у них?

– Я воював на стороні Денікіна, і вони взяли мене в полон. Їм бракує фахівців. Один із моїх колишніх солдатів пізнав мене на фронті. Тоді я пальнув чотирьох своїх товаришів і почав жити знову.

Він встає і обтрушує штани ззаду.

– Я дам наказ закопати трупи, Ведмедю, і повернуся до тебе. А ти за той час добудь удосталь горілки. Ми вдвох добряче нап'ємося та згадаємо семінарію, згадаємо Ольгу, Олену, старі чоботи, які ти продав жиду.

– Що за трупи? – Медведенко підводиться.

– Сьогодні мені пощастило. Ми знищили дезертирів. Слава Богу, неросіяни. Якісь литовці.

Медведенко біжить у напрямку двору, незграбно відкидаючи ноги назад, неначе жінка.

РОМАНТИЧНИЙ ФІНАЛ

Минає день. У цю літню пору дні схожі один на одного, бо на небо села Покровське не набігають ні хмари, ні вітер. Смалить сонце, жовкне в степу рум'янок, тьмяніє й ломиться висока трава. Уночі по дну Міуса повзають великі й добре вгодовані раки – цього літа у водах ріки безліч трупів. Далекі кургани синіють від заходу сонця, листя акацій обвисає і страшенно пахнуть абрикоси.

У прибережному очереті сумують дві підстаркуваті русалки. Вони більше не здатні приваблювати молодих чоловіків, у них повипадали зуби й луска на хвостах уже не блищить. Бісові раки поїдають найкращих чоловіків, і русалки тужать. Вони незабаром помруть, ці дві останні русалки в Україні.

Коли над рікою сходить імла, по садах бродить маленький хлопчик, його голівка – немов вирізана зі святого óбразу, а в руці він тримає соковитий фрукт.

– Сьогодні я вмовив узяти абрикос, – говорить лагідним голоском він із собою, а його щічки покриті рум'янцем.

І коли все довкола стихає та над степом зависає кривий місяць, починає свій спів соловей і різкий вогкий запах просочує сади, в одному наметі вмирає дуже старий, усіма забутий українець на ім'я Грицько Залізний. Він згасає, поклавши під голову мішок з яблуками, які зірвав сьогодні ввечері.

Нині із зірок сиплються мільярди світлових років і ховаються десь там – поміж деревами, у солом'яній покрівлі, вони приземляються на спину собаці, що виє вночі, та Медведенкові на плечі. Він стукає молотком на своєму подвір'ї, майструє з дощок труну, труна буде для неї. Вона лежить на столі в кімнаті, і керосинова лампа горить біля її обличчя, бо в Медведенка попросту немає свічок.

Червоноармійці вештаються по вулицях, вони шукають дівок і насвистують: «Ах, шарабан мій, ах, шарабан».

А потім усе відбувається як зазвичай. Після ночі настає день, і сходить сонце, як і щодня.

Кургани насуваються, вони – бозна-коли застиглі горбаті хвилі. Давним-давно засохли трави, навколо ще пахне рум'янок, і колеса воза вивертають масний чорнозем. Стара коняка, киваючи головою, важко тягне воза. Сонце зависло просто над головою, у його яскравому світлі добре видно дводенну бороду Медведенка, гнойовики в очах коня й білу, злегка набік скошену труну. Під колесами шурхає трава, усе шурхає й шурхає. Зненацька над головою пролітають дві ластівки, штрихами пронизуючи небо. Трава давно вже шурхає, і давно вони подорожують удвох; вічний спокій даруй померлим, Господи, умилосердься над їхніми душами, не відкинь їх, прийми. «Но, но!» – і кінь повертає голову вбік, наче слухає, і, далі киваючи, тою самою ходою сунеться вперед.

Вона лежала голою на столі, і Медведенко вологим рушником обтер усе її тіло, а на її спині чорніла кругла рана. Він поцілував її затверділі соски, вони застигли, немов кургани… і рятуй їхні душі від пекла, і прости їм провини їхні, і воскреси їх в Судний день, нехай зберуться в долину Йосафатову. Один хрест, другий хрест,

третій хрест, там, на найвищому кургані, – акацієвий гай, у ньому із джерела тече струмок, дзюрчить поміж зеленим камінням, і камінь тремтить. Якби тоді червоноармійці не викрикували непристойну лайку й Нукас від цього не прокинувся… утім, це було неймовірно давно, так воно було й залишиться так назавжди, аж до Судного дня, а потім зостануться тільки кургани, трава, труна на віки вічні. Амінь.

Медведенко розмахує батогом, проте коняка його не боїться. Тоді Медведенко торкає лопату, що лежить поруч із труною, та ні, вона є, не випала. Віро, моя Віро, кохана моя.

Треба було йому йти разом із ними, проводити їх, якби він тоді зустрів Колю, вони б поїхали, хоча тепер усе одно, їх більше немає й не буде. Вона лежала на його столі протягом ночі. Вілейкіса й Нукаса він закопав у саду, а її він поховає на найвищому кургані, біля самого джерела, Боже, яка ніжна її шкіра, Боже мій.

Один хрест, другий хрест, третій хрест, зараз він засне на труні, до біса, так жахливо пече сонце.

Медведенко зістрибує з труни долі – бум, і крокує поруч із возом. Учора він підніс над нею керосинову лампу й довго не наважувався надавити на її повіки, утім, це було дуже давно – учора. Недобре бути самому в степу, особливо коли так нестерпно палить сонце.

Кінь раптом зупиняється, та не стій ти, віслюче, ще потрібно вгору забиратися, коняка ірже, намагається встати на дибки, кусає поводи, із морди падає піна, аж видно розхитані жовті зуби. Чоловік лупцює тварину, а та зводиться на задні ноги, ледь не перекидає воза. Медведенко встигає схопити коня за вуздечку й жорстоко лупить його пужалном прямо по морді, доки очі тварини заливаються кров'ю й жахом. Коняка ірже, харчить, однак із місця не рухається. Медведенко хапається за спиці колеса і штовхає, тепер тварина заспокоюється. Бісове сонце, воно зведе з розуму, так до самого вечора не доберемося до місця, так нікуди не доїдемо.

Солодкий задушливий запах тхне з нещільно збитої труни. Коняка не витримує, смикає воза й пускається риссю. Медведенко валиться ниць, перед очима вислизує хутка зелена ящірка, сухі стеблини дряпають його лице. Він скрикує, схоплюється й біжить уздогін.

Маленький коник, маленький возик, маленька людина, кургани все наближаються, так нестерпно палить бісове сонце, так до самого вечора не добратися до місця, так нікуди не доїхати.

Кінець.

Ralph Reiman

ПРО АВТОРА

Антанас Шкєма – литовський письменник, драматург, актор і режисер, діяч литовської еміграції у США, – народився 29 листопада 1911 року в польському місті Лодзь у родині литовського вчителя. У Лодзі родина Шкєми проживала аж до Першої світової війни. Потім почалися багаторазові переїзди – їм доводилося жити в різних куточках Росії та України. Ці спогади дитинства потім знайдуть багате втілення у творах Шкєми.

У 1921 році родині вдається повернутися в уже незалежну Литву, де Антанас вступає до Каунаської гімназії «Зоря» – першої гімназії епохи міжвоєнної незалежності Литви, випускниками якої згодом стануть багато значних діячів литовської культури й політики. Після закінчення гімназії в 1929 році Шкєма вступає на медичний факультет Литовського університету (так тоді називався Університет Вітовта Великого), у 1931-му перевівся на юридичний факультет. У 1935 році він починає навчатися у театральній студії. Ще до її закінчення Шкєму приймають у трупу Каунаського державного театру, де він буде зайнятий практично в усіх спектаклях аж до 1944 року, а також сам режисирувати постановки.

Не маючи жодних ілюзій щодо власних перспектив в умовах радянського режиму, у 1944 році, незадовго до вступу Червоної армії у Литву, Шкєма переїжджає на Захід. Пройшовши табір для переміщених осіб у Німеччині, у 1949 році він опиняється у США, де й залишається

жити. Як і багато представників литовської еміграції, Шкєма змушений заробляти на життя фізичною працею, займаючи низькооплачувані робітничі посади на фабриках і ліфтера. Саме працівник готелю, який зачиняє за постояльцями двері ліфта, стане героєм його найвидатнішого роману *Balta drobulė*, відомого як «*Білий саван*». Одночасно із цим Шкєма провадить творчу діяльність: грає і ставить спектаклі в емігрантському литовському театрі, пише прозові твори, п'єси та критичні статті. Антанас Шкєма загинув у Пенсільванії в автокатастрофі 11 серпня 1961 року.

Видавництво “Брайт Стар Паблішинг”

•

Спасибі, що придбали нашу книгу.
Ми віримо, що її читання принесе вам задоволення
й буде корисним.

•

Порекомендуйте книгу вашим друзям.
Дякуємо.

•

Є рукописи або книги, аби запропонувати нам до видання?
Будемо раді розглянути, пишіть:
info@brightstar.com.ua

•

Інші наші книги тут, заходьте:
www.brightstar.com.ua

•

Слідуйте за нами у Facebook:
facebook.com/BrightStarPublishing
facebook.com/Tepla.Seriya

•

Відділ продажу:
Тел.: (067) 734 9942, (044) 593 2062

•

Поштова адреса:
А/с 87, Київ 02002, Україна

•

Be Bright, Read Books!

Брайт ✷ Букс